Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!
ФРАНЦІШАК БАГУШЭВІЧ

Наша слова

Газета выходзіць з сакавіка 1990 года **№ 2(387)** **13 СТУДЗЕНЯ 1999 г.**

Дарагія сябры "Нашага слова"!

Сёння мы можам паведаміць вам вынікі падпісной кампаніі на першыы квартал 1999 года. "Наша слова" -- адна з нямногіх газет, якая робіць гэта рэгулярна. Задача гэтых публікацый: не пахваліцца поспехамі ці пажаліцца на несвядомых грамадзян, якія не хочуць чытаць "Наша слова". Задача: паказаць рэальны стан у ТБМ, паказаць рэгіёны першапачатковага прыкладвання намаганняў. У шэрагу раёнаў за год не выпісалі ні аднаго асобніка газеты ТБМ, пра якую арганізацыю там можна казаць? Шаноўныя кіраўнікі рэспубліканскай і абласных арганізацый, чытайце, аналізуйце, рабіце высновы.

Віцебская вобласць	**Кастрычнік**	**Студзень**
Бешанковічы р.в.	3	-
Браслаў р.в.	3	1
Віцебск гор.	24	31
Віцебск РВПС	3	4
Верхнедзвінск р.в.	9	1
Глыбокае р.в.	10	11
Гарадок р.в.	2	1
Докшыцы р.в.	-	2
Дуброўня р.в.	-	2
Круляўшчызна	1	2
Ліёзна р.в.	-	-
Лепель р.в.	-	-
Міёры р.в.	4	5
Наваполацк гор.	13	10
Ворша гор.	7	17
Полацк гор.	32	48
Паставы р.в.	5	6
Расоны р.в.	-	1
Сянно р.в.	-	-
Талочын р.в.	-	3
Ушачы р.в.	-	3
Чашнікі р.в.	2	3
Шаркоўшчына р.в.	2	3
Шуміліна р.в.	1	1
Усяго:	**121**	**155**

Берасцейская вобласць:	**Кастрычнік**	**Студзень**
Баранавічы р.в.	15	18
Бяроза р.в.	9	5
Белаазёрск р.в.	-	-
Бярэсце гор.	10	17
Ганцавічы р.в.	2	3
Драгічын р.в.	2	-
Жабінка р.в.	-	1
Іванава р.в.	1	2
Івацэвічы р.в.	3	3
Камянец р.в.	2	33
Кобрын гор.	29	14
Лунінец гор.	4	3
Ляхавічы р.в.	1	1
Маларыта р.в.	22	4
Пінск гор.	27	44
Пружаны р.в.	2	2
Столін р.в.	42	8
Усяго:	**171**	**158**

Гомельская вобласць	**Кастрычнік**	**Студзень**
Буда-Кашалёва	4	1
Брагін р.в.	1	2
Ветка р.в.	1	2
Гомель гор.	48	47
Гомель РВПС	2	2
Добруш р.в.	2	2
Ельск р.в.	-	2
Жыткавічы р.в.	13	10
Жлобін гор.	8	32
Калінкавічы гор.	1	2
Карма р.в.	1	2
Лельчыцы р.в.	-	-
Лоеў р.в.	2	1
Мазыр гор.	2	31
Акцябарскі р.в.	1	-
Нароўля р.в.	-	-
Петрыкаў р.в.	1	30
Рэчыца гор.	6	6
Рагачоў гор.	3	4
Светлагорск гор.	15	6
Хойнікі р.в.	-	-
Чачэрск р.в.	2	-
Усяго:	**113**	**182**

Гарадзенская вобласць	**Кастрычнік**	**Студзень**
Бераставіца	2	1
Ваўкавыск гор.	8	11
Воранава р.в.	4	8
Гародня гор.	103	76
Гародня РВПС	9	24
Дзятлава р.в.	9	19
Зэльва р.в.	1	1
Іўе р.в.	1	1
Карэлічы р.в.	5	5
Масты р.в.	9	10
Навагрудак гор.	12	16
Астравец р.в.	-	3
Ашмяны р.в..	26	10
Смаргонь гор.	6	6
Слонім гор.	6	14
Свіслач р.в.	4	5
Шчучын р.в.	7	11
Ліда	30	53
Усяго:	**242**	**274**

Менская вобласць	**Кастрычнік**	**Студзень**
Беразіно р.в.	4	4
Барысаў гор.	9	11
Вілейка гор.	8	10
Валожын гор.	8	8
Дзяржынск р.в.	2	2
Жодзіна гор.	9	10
Клецк р.в.	1	1
Крупкі р.в.	-	-
Капыль р.в.	-	2
Лагойск р.в.	8	9
Любань р.в.	11	8
Менск гор.	505	603
Менск РВПС	8	11
Маладэчна гор.	32	75
Мядзель	8	5
Пухавічы РВПС	12	9
Нясвіж р.в.	1	6
Смалявічы р.в.	1	2
Слуцк гор.	19	39
Салігорск гор.	11	11
Ст.Дарогі р.в.	3	1
Стоўбцы р.в.	4	5
Узда р.в.	1	3
Чэрвень р.в.	5	5
Фаніпаль	1	1
Усяго:	**671**	**841**

Магілёўская вобласць	**Кастрычнік**	**Студзень**
Бабруйск гор.	3	1
Бабруйск РВПС	4	18
Бялынічы р.в.	-	-
Быхаў р.в.	1	-
Глуск р.в.	-	-
Горкі гор.	36	11
Дрыбін р.в.	1	1
Кіраўск р.в.	-	-
Клічаў р.в.	-	-
Краскаполле р.в.	-	-
Крычаў	-	-
Клімавічы р.в.	39	10
Касцюковічы р.в.	16	2
Круглае р.в.	1	13
Мсціслаў р.в.	26	3
Магілёў гор.	17	48
Магілёў РВПС	2	45
Асіповічы гор.	5	43
Слаўгарад р.в.	-	1
Хоцімск р.в.	-	-
Чэрыкаў р.в.	-	-
Чавусы р.в.	-	-
Шклоў р.в.	1	5
Усяго:	**152**	**201**

Усяго па краіне 1470 1811

Фронт удзельнічае ў Кангрэсе

10 студзеня адбыўся чарговы Сой БНФ "Адраджэньне". Сойм разгледзеў кірункі дзейнасці БНФ у 1999 годзе (зацвердзіў план работы БНФ), а таксама разгледзеў пытанне аб Кангрэсе дэмакратычных сілаў. Па гэтаму пытанню Сойм вырашыў:

1. Прапанаваць сп. сп. Л. Баршчэўскаму, Ю. Хадыку, А. Крывароту, В. Сіўчыку сфармаваць спіс прадстаўнікоў БНФ "Адраджэньне" на Кангрэсе дэмакратычных сілаў.

2. Даручыць групе прадстаўнікоў БНФ "Адраджэньне" (адказны Л. Баршчэўскі) унесці карэктывы ў рэзалюцыі і заявы, падрыхтаваныя на Кангрэс дэмакратычных сілаў іншымі партыямі і грамадскімі арганізацыямі - удзельнікамі Кангрэсу.

"Эпоха" - часопіс беларускі

Новы грамадска-палітычны часопіс "ЭПОХА", што з'явіўся не так даўно на Беларусі (пачынаючы ад 1997 года, як самвыдат), выдаецца на дасавецкай беларускай мове згодна з правіламі граматыкі Б. Тарашкевіча. Выданне мае цалкам праеўрапейскі характар і ставіць мэтай інфармаваць беларусаў не толькі пра цяжкасьці нашага жыцця, але і адкрыць таямніцу дабрабыту Захаду і Амерыкі. Шмат месца прысвечваецца правом чалавека. Ужо ў першых двух нумарах можна знайсці дастаткова цікавага чытання аб Кітаі.

Аб накіраванасці "ЭПОХІ" сведчаць рубрыкі: "Сярэдні клас", "Грамадзянін", "Сучасная думка", "Суседзі", "Смех скрозь слёзы", "Антывірус"...

Ці было б гэта магчыма без салідарнасці з польскімі і чэшскімі журналістамі? Магчыма, але не выглядала б так добра. Каляровая вокладка і шмат фотаздымкаў робіць чытанне часопіса цікавейшым. Выданне мае супрацоўніцтва з "Gazeta Wyborcza", "Rzeczpospolita" (Польшча) і "Lidove Noviny" (Чэхія). Часопіс мае 92 старонкі і выдаецца накладам 1000 асобнікаў. Яго можна знайсці ў ТБМ, сядзібе БНФ, БСДГ, альбо ў рэдкцыі бюлютэня "Адкрытае грамадства". Галоўны рэдактар "ЭПОХІ" гісторык і журналіст Алена Стралкова - аўтар нядаўна выданай у Польшчы кнігі пра Беларусь і наш спецыяльны карэспандэнт у Варшаве. Рэдакцыя дзейнічае, як грамадзянская ініцыятыва па-за цэнзурай, на падставе артыкула XIX Усеагульнае дэкларацыі правоў чалавека.

Ахвяраванні на ТБМ

Віцебск:

1.	Канапелька Анатоль	200 000 руб.
2.	Балковіч Ул.	120 000 руб.
3.	Нагорны Ю.А.	100 000 руб.

Менск:

4.	Тамара Лойка	100 000 руб.
5.	Уладзімір Голубеў	300 000 руб.
6.	Уладзімір Бордак	100 000 руб.
7.	Валерый Палсцюк	200 000 руб.
8.	Алег Трусаў	200 000 руб.
9.	Гуркоў Сяржук	100 000 руб.
10.	Бураўкін Генадзь	300 000 руб.
11.	Людміла Дзіцэвіч	100 000 руб.
12.	Глушко Аляксей	200 000 руб.
13.	Багданкевіч Святлана	150 000 руб.
14.	Гурыновіч Алесь	100 000 руб.
15.	Дзямід Мікола	1.000.000 руб.

Выказваем шчырую падзяку выдавецтву "Кавалер" (Менск) за перадачу ТБМ паштовак у колькасці 1653 асобнікаў.

РЭХА

Добры дзень шаноўнай рэдакцыі!

Адноўленае "Наша слова" чытаю я з пачатку 1998 года, а ўсё параўноўваю і з ранейшым менскім выданнем. Ад першага гляду бачна наскразнейшая змена канцэпту газеты. Зразумела, што многае сталася дзеля агульных цяжкасцяў аднаўлення газеты, як такой. Я не магу сказаць, што цяперашні варыянт "Нашага слова" мяне цалкам задавальняе, адылі і не хочу шпурляць камяні ў Ваш гарод, бо ж знаходжу я нештачкі цікавае, а нават карыснае на бачынах газеты Вашай. Таму хочу выказаць Вам тое-сёе з сваіх прыхільнасцяў, а непрыхільнасцяў у "Нашым слове".

Цікавай а вельмі карыснай ё рубрыка на паласе "Пагоня за мову" "З чужой моўнай практыкі...", якую вядзе Павел Сцяцко. Выкараненне з мовы рознага кшталту барбарызмаў ё дужа важнаю справай, пагатове не ўсе маюць доступу да слоўнікаў В. Ластоўскага ці Я. Станкевіча. Іншыя матэрыялы на названай паласе часцей падаюцца невыразнымі. Матэрыялы на паласе "Вострвя брама" цікавейшыя, хаця і не заўсягды. Сярод прачытанага найбольш прывабілі артыкулы прысвечаныя А.Міцкевічу а А.Пушкіну. Думаю, што не пераболышу, калі назаву артыкулы А.Блінкоўскага і І.Лепешава найлепшымі ў гэтым годзе.

Самай жа маё любімаю рубрыкай ё рубрыка "Аповесць пра словы".

Дзякуй за ейнае нядаўняе аднаўленне. Парсанальна ж Станіславу Судніку, чые матэрыялы памятаю яшчэ з колішніх выпускаў "ЛіМ", выказваю глыбоку падзяку за ягоную справу.

Што б хацелася бачыць на бачынах "Нашага слова"? Хацелася б бачыць якуюкольвеч рубрыку кшталту "Лабараторыя моўнага пурызму", дзе б мовазнаўцы, а заразом чытачы выказвалі свае прапановы на конт выгнання інтэрнацыялізмаў. Хацелася б бачыць больш матэрыялаў Ул.Содаля. Хацелася б, каб аднавілася рубрыка па крыўскай міталёгіі, якая была ў менскім выданні. Апроч усяго жадалася, каб "Наша слова" дбала аб моўнай аўтэнтычнасці друкаваных тэкстаў. Я разумею, што перайсьці на "тарашкевіцу" Вы не зможаце дзеля незалежных ад Вас прычынаў. Але паасобныя тэксты можна б было друкаваць у класічным правапісе. У рэшце можна агарадзіцца такой самай шыльдай, як сягонняшні часопіс "Спадчына".

Добранькі, я пэўна ўжо замучыў Вас сваімі "нараканнямі". На апошку віншую Вас з годам аднаўлення "Нашага слова" а дасылаю сякі-такі тэкст, можа калі надрукуеце. Ды выбачайце, як ласка, за почырк — крыху баліць далоня, а пісаць усё адно хочацца.

З павагай — Балахонаў Сяргей.

Сп. Суднік !

...Ёсць прапанова. Я, будучы рэдактарам газеты ТБМ "Баранавіцкае слова", у канцы 1993 г. надрукаваў артыкул "Здрада", дзе сабраў много аб дыскрымінацыі беларусаў на Беларусі, у розных галінах дзейнасці. Прапанаваў дэпутатам ад БСДГ у ВС "увясці квоты на пасады для беларусаў, як гэта было зроблена для неграў і індзейцаў у ЗША".

Дзікая Арда адчула нябяспеку і мяне два гады цягалі і потым засудзілі "за разжигание межнациональной розни". Газету закрылі. Я мог іх сустрэчным "іском" парадаваць, каб я раней прачытаў "Міжнародны пакт аб грамадзянскіх і палітычных правах", падпісаны ўрадам БССР 23.03.1976г.

У ім гаворыцца аб дыскрымінацыі:

а) "забяспечыць кожнай асобе, правы і свабоды якой, прызнаныя ў гэтым Пакце, парушанымі, эфектыўны сродак прававой абароны, нават калі гэта парушэнне было здзейснена асобамі, якія дзейнічалі ў афіцыйнай якасці" (Беларусь, № 3, 1991 г.). Другімі словамі, расейскія камуністы праводзілі дыскрымінацыю беларусаў — усё гэта незаконна і павінна быць выпраўлена. Гэта адносіцца і да Лукашэнкі — Стражаў, Замяталін, Посахаў і др. маюць права займаць 12% пасад. Мы аб гэтым павінны і крычаць, і шаптаць. Канкрэтна. Я аб сабе і беларусах напісаў скаргу у АБСЕ.

Вы б маглі напісаць аб сабе, арміі і беларусах.

Вы бліжэй да Бураўкіна,. сагітуйце яго напісаць, сумесна з рэдакцыяй, аб дыскрымінацыі беларусаў і як вынік — дыскрымінацыі мовы.

Быў калісці артыкул у "Народнай гзеце" аб дыскрымінацыі беларусаў у Гарадзенскім універсітэце. Было б добра, каб была скарга аб гэтым у АБСЕ.

Падкажыце ўсім — няхай пішуць.

Поспехаў Вам.

Аркадзь Блінкоўскі.

Пра “Слоўнік ценявога бізнесу”

Вандруючы па абшарах былога СССР, я, неаднаразова заўважаў, як тутэйшыя людзі, ратуючыся ад няспрыяльнага ўздзеяння звонку, скарыстоўваюць багаты збор выбрыкаў ды мудрагелістых хітрыкаў — ад хуткага каўтання гарэлкі і спрытнага запіхвання лусценя з салам за шчокі — да штучнага засынання пад арацыі завадатара іншадумца. А тагачасна, бараніць свае мазгі было ад каго, бо існавала вялізная плойма пісарчукоў, якія разумна накіроўваліся адмысловымі службамі на тлумачэнне палітыкі савецкім людзям на каўбасным ўзроўні. Дзеля прыкладу, згадаю, як адлюстроўвалася панавальная роля Расеі ў СССР ў наступнай показцы. “Вось сядзяць на даху будыніны расеец, грузін і армянін. Грузін і кажа: “Я грузін, адзадзі рэзін — скокну з даху і не разаб’юся”. Скокнуў і разбіўся. Армянін гавора: “А, я, армяшка, адзадзі дзеравяшка — скокну з даху і не разаб’юся”. Скокнуў і разбіўся. А расеец мовіў: “Я, рускі, адзадзі вузкі — па рыштоку спушчуся і не разаб’юся”. Спусціўся і не разбіўся”. І такіх анекдотаў па мазгох людзей хадзіла процьма і калі зараз нехта з аматараў пяра гулліва гушкае паветра прамовамі кшталту: “Нічога, калі нас забароняць, пойдзем ў падполле”, дык гэтыя перакінчыкі павінны ведаць, што на рынку (ценявым) распаўсюджвання ведаў ў падзямеллі мова іншая і значна адрозніваецца ад лагоднага булькатаньня соннай цішыні кабінетаў, адкуль дарэчы і выйшлі на паверхню грамадскага жыцця з “перастройкаю” савецкія пісарчукі. Так што: “ На чужы каравай вачэй не парывай, свой спячы ды скачы”.

Танюсенькая нітка паміж светам памерлых ды жывых узмацняецца згадваннем нашае мінуўшчыны, святкаваннем нашых Дзядоў і няведанне нашае спадчыны прыводзіць да сумных вынікаў. Так, камерцыю на Беларусі не здужалі абараніць ад заняпаду розныя “перестроечные союзы”, што з’явілася штуршком да заснавання арганізацыі з смешным словазлучэннем “Прафсоюз прадпрымальнікаў” на плыні розных дурнот рэжыму узорам “Рыначнага сацыялізму”, новымі беларусамі, да багата каго з якіх, я, звяртаўся з просьбаю аб тлумачэнні з “слоўніка цянявога бізнесу” ужытковых словаў, такіх як: “Фарцоўка, валютка, ліхвярства, самвыдат, шантунства, замурцоўка, гешэфт і г.д.” У адказ — красамоўнае маўчанне. І зараз няма напрацовак на беларускай мове ў банкаўскай сферы, бавáўнянай прамысловасці, будаўніцтве ды іншых галінах гаспадаркі. Аднак: “Слова Божае жывое і дзейнае ды вастрэйшае за ўсялякі меч двусечны”. “Яно пранікае да раздзялення душы і духу, сусветаў і мазгоў, і судзіць думкі і намеры сэрца”.

Без подпісу.

Давайце віншаваць !

Беларускае слова, гутарка, мова, каб заваяваць сваё панавальнае ў грамадстве становішча павінна займаць ўсе магчымыя нішы грамадскай, культурнай, навуковай дзейнасці чалавека.

У мясцовым, раённым друку найбольш папулярнай з’яўляецца рубрыка: “Віншаванні”.

Віншаванні розныя: з нагоды дня нараджэння ці нараджэння дзіцяці, юбілею сумеснага жыцця, розных святаў. Віншаванні шчырыя, сардэчныя, у большасці сваёй вершаваныя. Засмучае толькі адно: усе яны ў большасці сваёй расейскамоўныя. І толькі калі-нікалі можна прачытаць шчырае беларускае віншаванне. А гучыць яно на зайздрасць усім шчыра, пранікнёна, ласкава-пяшчотна, як наша беларуская мова. Вось прыклад такога віншавання з нагоды юбілею.

Ад шчырага сэрца ў дзень юбілею
Жадаем Вам радасці, светлай надзеі,
Шчасця Вам у будні і святы
Хай добрыя дні прыходзяць да хаты
Хай будзе з Вамі здароўе і сіла,
Жыццё няхай будзе
доўгім, шчаслівым!

Ці вось так:

Няхай табе сонца смяецца,
Няхай табе ўсё удаецца,
Жадаем жа шчасця,
Здароўя без лекаў,
Дабра і спакою
І доўгага веку,
Няхай абмінаюць
Бяда і трывогі,
І стомы не чуй
Ад жыццёвай дарогі!

З нагоды юбілею шлюбу каму не прыемна было б прачытаць такое віншаванне.

Хай жыццё дабрабытам,
цяплом вечна зззяе
Над гасціннаю роднаю хатай,
Хай зязюля ў шчасці гады не сціхае
Вам лічыць, нашы мама і тата,
Хай здароўем, дабром
не абдзеліць Вас доля,
Хай вядзецца ў Вас хлеб і да хлеба,
А пакут і трывог не пашле хай ніколі
Вам святое і вечнае неба.

А тым болей -- ад родных дзяцей. Вядома, прыемна, але, нажаль, вельмі мала можна зараз прачытаць такіх віншаванняў. Рэдка калі гучаць яны і на беларускім радыё пад час, скажам, перадачы “Жадаю Вам ...”

Але трэба ўсё ж зазначыць, што вось такія віншаванні - пажаданні на беларускай мове маленькай крапляй сваёй яшчэ раз увідавочкі дадуць зразумець чытачу і слухачу годнасць нашае мовы, яе непаўторнасць.

Я прапаную ўвесці ў газеце “Наша слова” рубрыку “Ад шчырага сэрца”, дзе кожны жыхар Беларусі зможа павіншаваць сваіх маці, бацьку, брата, сястру, пляменніка і гэтак далей з нагоды заўгодна якога юбілею ці свята. На маю думку сярод іншага тое дасць магчымасць павялічыць кола чытачоў.

Давайце будзем віншаваць па-беларуску!

Антон Макей
Масты.

Гэта таксама дыскрымінацыя

Паважаная рэдакцыя газеты “Наша слова”, я даведаўся, што вы збіраеце звесткі пра дыскрамінацыю беларусквй мовы на Беларусі, дык магу вам апавесці пра сябе.

Мая дачка ў 1998 годзе пайшла ў першы клас. Жыву я ў горадзе Менску ў Савецкім раёне. Яшчэ недзе за паўгода я пачаў шукаць беларускамоўную школу. Як аказалася, у маім раёне такіх школ няма. Тады напісаў пару лістоў у РайАНА і ў выніку атрымаў адпіску, што, быццам, у нейкіх школах ёсць беларускія класы і што класы ствараюцца па заяўках бацькоў, але заявак вельмі мала і ў 1998 годзе, відаць, стварыць новыя класы не атрымаецца. У выніку мне давялося вадзіць дачку ў беларускую школу, якая знайходзіцца ў другім раёне (Першамайскім), але каля мяне знайходзіцца тры бліжэйшыя школы: гэта NN 31, 122, 66, але яны ўсе расейскія. Прашу гэты факт, калі ён варты, занесці ў каталог па дыскрымінацыі беларусаў.

Уладзімір Бандарчык.
г. Менск.

“З чужой моўнай практыкі...”

Павел Сцяцко,
доктар філалагічных навук, прафесар, старшыня Гарадзенскай абласной рады ТБМ імя Францішка Скарыны

Працяг

Вынятак і выключэнне. Слова ***вынятак*** у “Беларуска-Расейскім слоўніку” М.Байкова і С.Некрашэвіча (Менск, 1926,С.68) падаецца з наступнымі расейскімі адэкватамі: “***Вынятак*** м. — исключение, изъятие”, Тут бачым і яго аднакаранёвікі: “***Вынятка*** ж. — выноска, цитата; ***вынятковы*** — исключительный, ***выняты*** — вынутый, изъятый, ***выняцце*** — изъятие”. Яно выразна перадае сэнс адпаведнае рэаліі і паняцця і таму актыўна выкарыстоўваецца ў друку: “***Вынятак*** рабіўся толькі для асобаў, што мелі вышэйшую адукацыю”. (Т.Процька. Пакутнік за веру і Бацькаўшчыну. Мн., 1996.С.13). “Адным ***выняткам*** ёсць Кампанэла” (Галіна Дзербіна. Права і сям’я ў Беларусі эпохі Рэнесансу. Мн., 1977. С.558): “***Вынятак***, -тка, м. Выключэнне. За .. рэдкім ***выняткам***... гукапіснае майстэрства ў “Безназоўным” не паддаецца праверцы. Бярозкін.” “Беларуска-рускі слоўнік” 1988-89 гг. невядома чаму кваліфікуе гэтае слова як размоўнае: “***Вынятак***, -тку м. разг. — исключение.” (Т.І.С.273). А новы “Тлумачальны слоўнік” (Мн., 1996) зусім не змяшчае гэтага адмысловабеларускага слова. Яго месца заняла калька (з рас. исключение) слова ***выключэнне***. Гэтакае прыстасоўванне да ўсесаюзнага стандарту выразна зафіксаваў самы асіміляцыйны (з беларускіх даведнікаў) “Беларускі-рускі слоўнік” 1988/89 гг. На с.263 чытаем: “Выключэнне ср. исключение; за выключэннем — за исключением; усе за выключэннем аднаго — все за исключением одного ; без выключэння — без исключения; з’яўляецца выключэннем — составляет исключение; як выключэнне з агульных законаў — в исключение из общих законов; як выключэнне — в виде исключения.” Дзе тут ужо да свайго ***вынятку***! Хоць яно здатнае замяніць гэтыя “выключэнні” ва ўсіх выпадках. Адчуваючы гэтую штучнасць “усеабдымнага” выключыць-уключыць, апошнім часам (90-я гады) сталі выкарыстоўваць замест “уключыць” — адмысловую лексему ***улучыць*** (у спіс), ***улучаючы*** (“уключаючы”), ***вылучыць*** (з сеткі) ды падобнае.

Атачэнне і акружэнне. Перыядычны друк нашага часу (90-я гады) досыць шырока выкарыстоўвае слова ***атачэнне*** і яго аднакаранёвыя словы ***атачаць***, ***атачоны***. “Усімі ідэйна-прававымі, сацыяльна-палітычнымі працэсамі ў Беларусі кіравалі з Масквы персанальна генсек і яго найбліжэйшае **атачэнне** “(Беларускі гістарычны агляд. Т.4.Мн., 1997.С.286). “9 жніўня гэтая ж армія заняла Глыбокае, 20 — Азярышча, ***атачыла*** Ві-цебск” (Генадзь Сагановіч. Невядомая вайна. Мн.: Навука і тэхніка. 1995. С.19). “Адна іх (войскаў) частка кінулася ўцякаць, тая ж, што трапіла ў ***атачэнне***, .была цалкам знішчана”. (Г.М.Сагановіч. Войска Вялікага Княства Літоўскага ў 16-17 ст.ст.Мн.,1994.С.52). Ян Караль Хадкевіч .. заатакаваў 10700 шведаў, ***атачыў*** іх галоўныя сілы .. ды дазвання разграміў” (Тамсама.С.53). “Лютыя ваўкі не перастаюць ***атачаць*** твой статак з мэтаю адабраць і загубіць авечак Хрыстовых” (Т.Процька. Пакутнік за веру і Бацькаўшчыну. Мн.,1996. С.22).

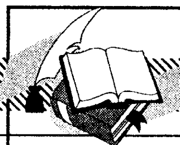
Словы гэтага слоўнікавага гнязда занатаваў яшчэ славуты Іван Насовіч: “***Оточать***, сов. ***оточить***. Окружать во множестве. Разбойники по дороге ***оточают*** каждого. ***Оточацца***, сов. ***оточицца***. Быть окружаемому. ***Оточоный*** прч. ***Окружённый***” (Слоўнік беларускай мовы. — Перавыд. ”Словаря белор.нар. 1870г. - Мн.,1990. С.377). Бачым іх і ў “Беларуска-расійскім слоўніку” М.Байкова і С. Некарашэвіча (Мн., 1926. С.37): “***Атачацца***. -чыцца — быць в окружении; быть окружённым. ***Атачаць***, -чыць каго, што — окружить, -жить. ***Атачоны*** — окружённый”. Фіксуе гэтыя словы (і без усякіх стылістычных абмежаванняў) і “Тлумачальны слоўнік беларускай мовы”. У першым томе на с.295 чытаем: “***Атачаць*** .. Незак. да ***атачыць***. ***Атачыць*** зак. Тое, што і акружыць (у 1.2 знач.); агарнуць. Нашы груды была ***атачыла*** цэлая эсэсаўская дывізія. Сабаленка. ***Атачэнне***. -я,н. Дзеянне і стан паводле знач. дзеясловаў ***атачаць-атачыць***”. А вось “Беларуска-рускі слоўнік” 1988-89 гг. выкідае іх з выкарыстання, ***атачыўшы*** паметамі “дыялектызм”. На с.152 (Т.І.Мн., 1988) чытаем: “***Атачаць*** несов. обл. ***окружать***. ***Атачоны*** обл. ***окружённый***. ***Атачыць*** сов., обл.***окружить***”. А новы “Тлумачальны слоўнік” (Мн., 1996) не згадвае іх зусім. А толькі ... ***акружаць***, ***-жаць*** і ***акружаны***.

Падчас нацыянальна культурнага адраджэння ідзе аднаўленне гэтых “рэпрэсаваных” словаў.

Чароўнасць, прывабнасць і абаянне. Слова ***абаянне*** не падавалі слоўнікі 20-х гадоў. Рас. ***обаятельный*** В.Ластоўскі перакладае як ***авароэклівы***, ***урочы***, ***акудны***. Відаць. адштурхоўваючыся ад яго першаснага значэння (рас. обаяние — ад ***баять*** “***загаворваць, абвароэкваць, зачароўваць***” -- “Этимологический словарь русского языка” М.Фасмера. Т.3. Мн.,1971.С.97). “Этымалагічны слоўнік беларускай мовы” не падае гэтага слова, відаць, лічачы яго неўласцівым нашай мове. Першы акадэмічны даведнік — “Русско-белорусский словарь” пад рэдакцыяй Я.Коласа, К.Крапівы і П.Глебкі (М.,1953.С.328-329) згаданае расейскае слова перакладае двума сваімі словамі і толькі затым, у канцы, змяшчае і гэтае слова: “***Обаяние*** ср. ***чароўнасць, прывабнасць, абаянне***; быть ***под обаянием*** музыки — быць ***зачараваным*** музыкай; ***обаятельность — чароўнасць, прывабнасць, абаяльнасць***; ***обаятельный — чароўны, прывабны, абаяльны***”. Не мае гэтага слова і ўкраінская мова, дзе рас. ***обаяние адпавядаюць чарівність, чарівлівість, чари, очарування; обаятельный — чарівний, чарівливый, повний очурування, привабливий, принадний”***. Ці ёсць вострая патрэба і ў беларусаў, якія разам з украінцамі мелі супольны сродак камунікацыі падчас ВКЛ, у гэтым не надта выразным паводле сваёй матывацыі і словаўтваральнай асновы слове? Невыпадкова, не знойдзем мы яго ў класікаў беларускай літаратуры, у славутых нашых пісьменнікаў, знаных стылістаў.

Пяхотнік і пехацінец. Слова ***пехацінец*** тлумачыцца як “***воін пяхоты***” (ТСМБ.Т.4.,1980.С.251). Словаўтваральная структура ў яго не зусім звыклая, бо суфікс ***-інец*** маюць назоўнікі з лакальным значэннем: ***Чыта — чыцінец***, ***Куба — кубінец***. Звычайна назвы асобаў паводле роду іх заняткаў утвараюцца з дапамогай суфікса ***-нік***: ***атаманік, крамнік, плытнік, скарбнік***. Таму замест згаданага ***пехацінец*** у друку бачым аднакаранёвае ***пяхотнік***: “У 1563 г. кожныя 20 службаў мусілі выстаўляць, акрамя двух коннікаў, яшчэ аднаго ***пяхотніка*** з ручніцаю і рагацінаю ці сякераю”. (Г.М.Сагановіч. Войска Вялікага Княства Літоўскага ў 16-17 ст.ст. -Мн.,1994.С.14). Гэтая словаўтваральная структура падтрымліваецца і іншымі найменнямі вайсковых асобаў: ***ратнікі, коннікі.*** Тым больш, што назоўнік ***пяхотнік*** стасуецца і з прыметнікам ***пяхотны*** “які мае адносіны да пяхоты” (ТСМБ.Т.4.Мн., 1980.С.541). Як і ***ратнік — ратны, коннік — конны***. Таму і набывае намінацыя сваё пашырэнне ў адраджэнскім друку. Яна мае падтрымку збоку іншых асабовых назоўнікаў на ***-нік***: ***даследнік, выводнік***. Параўн.: “Во “***думаннік***”, во “мысляр”, калі ўжо проста не філосаф “(Янка Брыль. Пішу. чытаю, жыву/ Полымя. 1998. №2. С.47)

(Працяг у наступным нумары)

Сустрэча з паэтам

Паважаныя чытачы, хачу падзяліцца з вамі ўражаннямі ад сустрэчы, якую ладзіла ТБМ Ленінскага раёна г.Менска для вучняў і настаўнікаў СШ № 2 з паэтам Нілам Гілевічам. Усю арганізацыйную працу па сустрэчы правяла няўрымслівая, працавітая, паважаная сярод сваіх сяброў і знаёмых, Лідзія Антонаўна Соўпель.

Колькі было хваляванняў! Да гэтай сустрэчы вельмі сур'ёзна паставіліся, як дырэктар школы Сядзяка Аляксандр Генадзевіч, так і настаўнікі.

Я таксама была на сустрэчы. Два годы таму, мой сын перайшоў вучыцца з СШ № 153 (угэтай школе пасля рэферэндуму былі знішчаны усе беларускія класы) у СШ № 2.

І вось, калі класны кіраўнік паведаміла, што ў школу на сустрэчу прыйдзе Ніл Гілевіч, дзеці паўскоквалі з месцаў з воклічам: "Ура"! Мы ўбачым сапраўднага паэта! І сапраўды сустрэча адбылася ў вельмі цёплай атмасферы.

Дзеці сустрэлі любімага паэта хлебам, соллю, апладысментамі пад гукі песні: "... І ўсё ж мы дойдзем, дойдзем мы да Беларусі!".

Ніл Сымонавіч адказваў на пытанні, якіх было вельмі шмат і розных; такіх як : "Што вы адчуваеце, калі пішаце вершы пра Радзіму? .." "Раскажыце пра сваё першае каханне?" і г.д.

Ну і вядома ж Ніл Сымонавіч чытаў свае вершы. Былі прачытаны вершы аўтара вучнямі СШ №2.

На гэтай сустрэчы паэт прачытаў нам, у той час яшчэ не надрукаваны, свой верш " У Расеі". Гэта, як сказаў паэт, у знак асаблівай павагі да аўдыторыі.

У Расеі

У Расеі, прыроўненай к волату,
багацейшай за ўсіх на планеце,
паміраюць настаўнікі з голаду,
застаюцца сіротамі дзеці.
У Расеі, якую я змоладу
паважаю, як родную крэўна,
паміраюць настаўнікі з голаду.
Я памёр бы таксама, напэўна.
Адляцеў бы і знікнуў у выраі —
там, адкуль у жыццё не вярнуцца,
у жыццё, дзе апошнія выродкі
імем Бога й Радзімы клянуцца.

Дырэктар СШ № 2, Сядзяка Аляксандр Генадзевіч, на сустрэчы выканаў песню на словы Н.Гілевіча "Вы шуміце, шуміце нада мною бярозы". Паэт быў прыемна здзіўлены і звярнуўшыся да аўдыторыі сказаў:

" Я ведаю пра вашага дырэктара як чалавека паважанага, шчырага беларуса, чалавека, які ведае некалькі замежных моў, але тое што ён яшчэ так спявае...! Вам усім: і дзецям, і настаўнікам проста пашанцавала, што ў вас такі дырэктар".

І гэта праўда. Я, як маці, магу ў гэтым запэўніць. Мой сын з задавальненнем ідзе ў гэтую школу.

І тыя бацькі, якія аддаюць сваё дзіця вучыцца ў СШ № 2, у першы клас, не пашкадуюць аб гэтым.

Дарагі наш, любімы, шаноўны, родны нашаму сэрцу Ніл Сымонавіч — усе, усе без выключэння, хто быў на сустрэчы з Вамі ўдзячны Вам за вершы, за размову з намі, за Ваша добрае сэрца, за любоў да Беларусі. І каб у Вашым жыцці былі сустрэчы толькі з добрымі людзьмі. Моладзь Вас любіць, моладзь Вас разумее.

Кацярына Палюховіч
г.Менск.

"Вільня вачыма дзяцей"

У доме нацыянальных меншасцяў адкрылася выстава дзіцячых малюнкаў, вучняў 3 класа Віленскай беларускай школы "Вільня вачыма дзяцей". Трынаццаць цікавых, арыгінальных прац: "Мая школа і вепсы Вільні", "Дарога да беларускай святыні", "Пагоня", "Святыя вароты", "Тут ТБК", "Па Вострабрамскай вуліцы", "Касцёл святой Ганны" і г.д.. Асабліва вылучаецца праца "Адам Міцкевіч у нашым класе" і кожны малюнак непаўторны. Гэта творчая работа Эміліі Стральчэні, Ганны Быкавай, Таццяны Кавальчук, Наталлі Вераценнікавай і Каці Вараповіч. Яны выступалі не толькі як пачаткоўцы- мастакі, але і на суд гледачоў і слухачоў прадставілі паэтычную кампазіцыю "Вільня ў творчасці беларускіх паэтаў", у ўтульнай зале, з запаленымі свечкамі прачыталі ўрыўкі із паэмы Адама Міцкевіча "Конрад Валенрод", "Паніч і дзяўчына", вершы М. Багдановіча "Вулкі Вільні, Н.Арсеньевай і Т.Дубавец "У Вільні".

Гэтая выстава, прысвечаная 200-годдзю з дня нараджэння вялікага паэта А.Міцкевіча. Гэта вынік вандровак пешых па міцкевічавых мясцінах Вільні (музей А.Міцкевіча, Базыльянскія муры, дворыкі універсітэта), па беларускіх мясцінах, па вузкіх вулачках старога горада, дзе "вітае" дух Фр.Скарыны, М. Багдановіча, нашых гімназістаў, якія у міжваенны час вучыліся ў беларускай гімназіі Вільні, нашчадкамі якой мы з'яўляемся. Гэта і збор краяведчага матэрыялу і "вандроўка" па цудоўнай кнізе дзядзькі Лявона Луцкевіча "Вандроўкі па Вільні". Вось так, разам з першымі крокамі ў свет мастацтва, у свет цудоўнага, паэзіі, вучні пачынаюць пазнаваць гісторыю свайго народа, мінулага, гэта першыя доследы ў аваладванні духоўнай спадчынай. Заўтрашні дзень пачынаецца сягоння. І, як сказала на адкрыцці выставы дырэктар дому нацыянальных меньшасцяў Альвіда Гедамінскене:

"Галоўнае, каб яны выраслі беларусамі, годнымі грамадзянамі Летувы". Вядома, як будзем ведаць і адносіцца да сваёй мовы і гісторыі, так будуць адносіцца і паважаць нас. Шмат было сказана добрых слоў. На адкрыцці выставы выступілі ад беларускага грамадства кіраўнік Таварыства Беларускай культуры ў Вільні Хведар Нюнька, прадстаўнік дэпартамента Т.Міхнева, намеснік дырэктара Р.Вайніцкі, бацькі, спонсар выставы — дырэктар фірмы "Літполіаўта" М.Руневіч. Гэта стала сапраўдным святам і для вучняў, і для бацькоў, і для гледачоў.

Леакадзія Мілаш
г.Вільня,Летува
ст.настаўніца школы імя Фр.Скарыны

Лідскія дзеці ў Львове

Нядаўна падлеткі з Ліды мелі магчымасць наведаць адзін з найпрыгажэйшых гарадоў на абшарах былога Савецкага Саюза, горад Львоў. Падарожжа было арганізавана Лідскімі радамі ТБМ і ТБШ, а таксама Хрысціянскім сяброўствам моладзі. Львоў багаты на розныя гістарычныя помнікі, таму падарожнікам было што паглядзець. Яны наведалі "Шаўчэнкаўскі гай", дзе на 50-ці га зямлі пад адкрытым небам размешчаны не зусім звычайны музей: на гэтую тэрыторыю з усёй Заходняй Украіны звезены розныя хаты, цэрквы са сваім рыштункам. Дзеці напрысутнічалі на службе ў грэка-каталіцкай царкве на тэрыторыі гэтага гаю. Экскурсаводы размаўляюць толькі на ўкраінскай мове, і калі нехта зрабіў спробу папрасіць адну жанчыну, якая вяла экскурсію, каб яна, па магчымасці, гаварыла на расейскай мове, тая адказала, што жыхары Беларусі ўкраінскую мову павінны зразумець.

А яны, жыхары Заходняй Украіны, ужо пачалі патроху забывацца пра расейскую мову, бо амаль што нідзе яна не ўжываецца.

Нашыя падарожнікі былі на "высокім замку", дзе захаваліся парэшткі старажытнага замка і адкуль бачны ўвесь горад. Зараз Львоў называюць горадам манахаў, тут вельмі многа цэркваў і кляштароў. Адзін з такіх кляштароў лідчукі змаглі наведаць.

У мастацкай галерэі асаблівую цікавасць выклікалі арыгіналы карцін Айвазоўскага, падлеткаў зацікавіла марская тэма ў гэтых карцінах.

Арганізатары і ўдзельнікі гэтага падарожжа асабліваe дзякуй перадаюць спадару Алесю Ядчанку, нашаму земляку, які зараз стала жыве ў Львове і які аказаў вялікую дапамогу ў арганізацыі падарожжа.

Лілея Сазанавец.

"Лісты да брата"

Пад такой назвай у выдавецтве "Радыёла-плюс" выйшла кніга Уладзіміра Сіўчыкава. Рэдактар Уладзімір Арлоў.

Уладзімір Сіўчыкаў нарадзіўся ў 1958 годзе ў Жодзіне. Мае адукацыі мастака і філолага. Працаваў настаўнікам, мастаком-афармляльнікам, журналістам, выдавецкім рэдактарам.

Выступае ў друку з 1982 года, як паэт, празаік, перакладчык і драматург.

Геаграфія кнігі Уладзіміра Сіўчыкава надзвычай шырокая --ад беларускага мястэчка Жодзіна, дзе нарадзіўся аўтар, да экзатычнага Тунісу. Але куды б ні прыводзілі ўспаміны і вандроўныя дарогі -- пра ўсё празаік умее сказаць свежа і ўдумліва, ствараючы тонкі псіхалагічны малюнак сітуацыі.

152 старонкі.

Наклад 200 асобнікаў

Беларускае слова ў музыцы

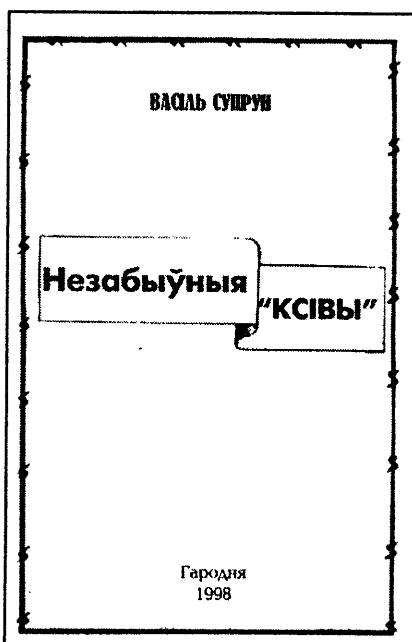
У выдавецтве "Беларуская навука пабачыла свет фундаментальная манаграфія" Таццяны Барысаўны Варфаламеевай.

Збіральніца народнага фальклёру на працягу 1981 -- 1995 гадоў абследавала звыш шасцідзесяці населеных пунктаў і здзейсніла каля 1200 гуказапісаў народных песень. Выконвалі іх людзі розных узростаў. Акрамя таго даследчыца ў сваёй працы выкарыстала запісы з архіву Інстытута мовазнаўства, этнаграфіі і фальклёру нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі і архіву кафедры тэорыі і гісторыі культуры Беларускага педуніверсітэта.

Як вынік гэтай тытанічнай працы -- арыгінальнае выданне. Кніга адкрываецца артыкулам Песенныя традыцыі Панямоння". Надалей змешчаны песні з нотамі. Яны размешчаны па жанрах. Усяго Таццяна Барысаўна выкарыстала 221 песню.

Гэтая праца яшчэ раз паказвае багацце нашай культуры, багацце нашае мовы, веліч нашага слова, яго непаўторнасць, крынічную чысціню.

Язэп Палубятка,
г. Масты

У Гародні з дапамогай грамадскага аб'яднання "Ратуша" выйшла кніга Васіля Супруна "Незабыўныя "ксівы" (вершы з падпольнай канцлагернай перапіскі аўтара з вялікай беларускай паэткай і патрыёткай Ларысай Геніюш).

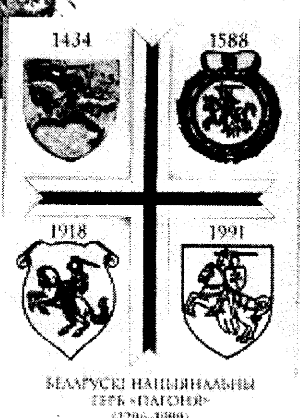
"Ксівы" -- гэта кароткія,скручаныя папяросай падпольныя запіскі, якія з вялікай рызыкай перадаваліся з лагера ў лагер пры дапамозе смелых і спагадлівых людзей на волі. Васіль і Ларыса ў "ксівах" пісалі вершы.

Каляндарык беларускі

Гуртоўня "СОТВАР"пад Новы год выдала каляндарык з выявою фрагмента Аршанскай бітывы

А газета "Беларускі калекцыянер выдала каляндарык з выявою ўсіх варыянтаў гербу Беларусі. Воляю лёсу мінаўся час. Але перад часам і перад беларусамі заўжды была "Пагоня". Пагоня была заўжды над ворагамі нашымі. Яны яе баяцца і знішчыць хочуць. Не выйдзе!

Каб пачулі.

МОВА НЕ ПАВІННА БЫЦЬ У АПАЗІЦЫІ

Генадзь Бураўкін, старшыня Рэспубліканскай рады ТБМ імя Францішка Скарыны

Беларуская мова, яе статус і стаўленне да яе ў Беларусі — тэма гаворкі са старшынёй Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны, паэтам Генадзем БУРАЎКІНЫМ.

— Генадзь Мікалаевіч, старшынёй ТБМ вы сталі не ў лепшыя для нашай мовы часы. З якімі праблемамі вам даводзіцца сутыкацца, як ацэньваеце становішча мовы карэннага насельніцтва, якая, нароўні з расейскай, лічыцца дзяржаўнай мовай у нашай дзяржаве?

— Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны ў нечым унікальная грамадская арганізацыя. Мала ў якой цывільнай краіне ёсць неабходнасць бараніць мову карэннай, тытульнай, як цяпер прынята гаварыць, нацыі. Таварыству даводзіцца займацца не прапагандай мовы, не барацьбой за культуру мовы, яе чысціню, а абаронай самой мовы, яе бытавання і існавання ў дзяржаве. Для многіх гасцей з суседніх краін, з цывілізаванай Еўропы такое становішча рэчаў абсалютна незразумелае. Яны не могуць уявіць, як гэта так: у Беларусі (увесь свет ведае нашу краіну пад іменем Беларусь) трэба бараніць не якую-небудзь іншую, а якраз беларускую мову. У нас жа рэальнасць, на жаль, такая, што мы павінны бараніць нашу мову ад непаважлівых адносін да яе не проста неадукаваных, недастаткова культурных людзей, а і ад дзяржаўных чыноўнікаў.

Нядоўгім быў перыяд на пачатку Адраджэння, калі адчувалася ўвага і павага і да Таварыства, і да беларускай мовы. Гэта быў час станаўлення нашай дзяржаўнасці, суверэнітэту, і Таварыству ў Менску, і яго суполкам на месцах дыхалася даволі лёгка. Яны мелі падтрымку не толькі грамадскую, але і дзяржаўную, прычым арганізацыйную і фінансавую. Цяпер усё гэта ў мінулым, а каб зразумець наша становішча сёння, прывяду толькі адзін прыклад.

Наша памяшканне на вуліцы Румянцава, 13 было дадзена Таварыству дзяржавай, каб было дзе сустракацца, каб было куды тэлефанаваць, дзе б ішоў абмен досведам. Гарадскімі і рэспубліканскімі ўладамі былі створаны ўмовы, каб мы маглі працаваць. І вось сёлета ТБМ, паводле рашэння Гаспадарчага суда, з гэтага памяшкання высяляюць, не прапануючы нічога ўзамен, спаганяючы з нас грошы за арэнду памяшкання, як з латкоў-ларкоў ... Толькі з вялікай цяжкасцю, пасля доўгіх і няпростых перамоў з рознымі ўстановамі нядаўна ўдалося вярнуцца "дадому". Дзякуй за гэта кіраўнікам Партызанскага раёна і Менскага гарвыканкама, намесніку кіраўніка Адміністрацыі Прэзідэнта Івану Іванавічу Пашкевічу. Хацелася б, каб адносіны да нас з боку дзяржавы змяніліся ў лепшы бок.

— Чаму сталі магчымымі такія адносіны да мовы?

— Думаю, вельмі многае залежала ад чыноўнікаў, якія выступалі не толькі супраць беларускай мовы, колькі супраць яе пашырэння, як інструмента Адраджэння, як сродку абуджэння нацыянальнай свядомасці. Відавочнай падставай для прыняцця многіх рашэнняў стаў, безумоўна, рэферэндум 1995 года. Думаю, ён быў патрэбны не толькі для таго, каб высветліць адносіны насельніцтва да расейскай мовы, яе ролі ў жыцці нашай краіны. Ён быў патрэбны чыноўнікам, якія не хацелі авалодваць беларускай мовай. Ім, мабыць, патрэбна было заканадаўства для замацавання сваіх пазіцый хаця б у такім выглядзе, як "роўнасць моў". Хіба для беларускага інтэлігента была калі праблема з расейскай мовай, хіба ён калі ставіўся непаважліва да расейскай мовы? Вось і з'явілася дзве фармальна роўныя дзяржаўныя мовы.

— Як роўнасць моў, на ваш погляд, ажыццяўляецца на практыцы?

— Роўнасць моў — гэта іх роўнасць ва ўсіх сферах жыцця. Гэта аднолькавая павага, і, скажам так, аднолькавая падтрымка дзяржавай абедзвюх моў на ўсіх узроўнях — школа, ВНУ, урадавыя інстытуты, навука, суд і г.д. А што мы бачым на самой справе? Парламент наш працуе практычна толькі на расейскай мове, большасць міністэрстваў, суды — таксама. І ў выніку наш законапаслухмяны народ зразумеў, што патрэбны пераход на расейскую мову. І ў школах гэта зразумелі. Таму ў школах, часцей за ўсё, пераход на расейскую мову адбываецца не па ініцыятыве бацькоў, а па ініцыятыве дырэктара або завуча. Вазьміце прыклад з гуманітарным беларускім ліцэем, дзе бацькі выбралі сваім дзецям для навучання беларускую мову, а чыноўнікі ім у гэтым перашкаджаюць, хаця па Канстытуцыі павінны забяспечыць права выбару мовы.

Канешне, на гэтым этапе ТБМ працаваць становіцца ўсё цяжэй. Некаторыя вельмі актыўныя ідэолагі з мінулых часоў распускаюць чуткі, што Таварыства беларускай мовы — гэта практычна БНФ, а паколькі ў апошняга дастаткова ворагаў, яны сваю непрыязнасць да БНФ пераносяць і на ТБМ. Мы ж заўсёды падкрэсліваем, што наша Таварыства — непалітычная, грамадская арганізацыя, і мы гатовы супрацоўнічаць і з камуністамі, і з лібераламі, і з сацыял-дэмакратамі, і з БНФ у пытаннях мовы, культуры мовы, абароны і прапаганды яе. Кожны, хто за росквіт беларускай мовы, яе чысціню, — наш сябар, незалежна ад таго, які партыйны білет ён носіць у кішэні. І якраз улады, на мой погляд, сваімі няўмелымі дзеяннямі нямала робяць для таго, каб паставіць мову ў апазіцыю. **Мова не павінна быць у апазіцыі.** А ў нас ужо ёсць гарачыя галовы, якія аб'яўляюць: "Той, хто падтрымлівае Прэзідэнта, гаворыць па-расейску. Той, хто не падтрымлівае, гаворыць па-беларуску".

— У нашай мове сапраўды трагічны лёс. Яна стагоддзямі не магла дабіцца прызнання на дзяржаўным узроўні. Ці ёсць у гэтым нейкая віна саміх беларусаў? Чым мы адрозніваемся ад іншых народаў?

— Чым адрозніваемся? Калі ісці ў далёкую гісторыю, у нас многа асаблівасцяў. Мы мелі вельмі кароткі перыяд дзяржаўнасці. У нас было Полацкае княства, яго ў пэўнай меры можна лічыць дзяржавай, быў перыяд Вялікага княства Літоўскага, а потым сваёй дзяржаўнасці ў беларусаў не было. Не было і дзяржаўнасці мовы пасля Вялікага княства Літоўскага. Высокімі расейскімі і польскімі ўказамі беларуская мова наогул забаранялася. Такое бясследна не праходзіць.

— У савецкія часы наша мова быццам бы і не забаранялася ...

— Так. У савецкі час быў нават перыяд беларусізацыі. Многія тады думалі, што прыйшла сапраўды светлая пара для талентаў у навуцы, літаратуры, мастацтве. Але хутка абрынуліся рэпрэсіі, калі таленты проста забівалі, ссылалі. І зноў жа, пад якой рубрыкай усё гэта рабілася? Пад рубрыкай барацьбы з нацыяналізмам. Між тым, у цывілізаваным свеце само паняцце "нацыяналізм" не з'яўляецца злачынным. Як лічаць вучоныя, палітолагі, даследчыкі, нацыяналізм у пэўнай ступені прысутнічае ў кожнага народа, у кожнай нацыі. У нас жа "нацыяналізм" — чорная пячатка, а калі ўспомніць 37-ы год — і смяротны прысуд. І вось страх, пасеяны тады, жыве і цяпер, у некаторых усвядомлена, у іншых — падсвядома, у трэціх — як водгулле.

Нас зноў сёння палохаюць нацыяналізмам, груба ставячы знак роўнасці паміж нацыянальным і нацыяналістычным. І гэта адбіваецца на тым, што робіцца з беларускай мовай, што ідзе скарачэнне беларускіх школ і класаў.

— Колькі засталося ў нас беларускамоўных школ і класаў?

— Дакладнай статыстыкі на гэты навучальны год мы пакуль яшчэ не маем. Магу толькі сказаць, што, напрыклад, у Магілёве няма ніводнага беларускамоўнага першага класа. У Менску яшчэ ёсць, але вельмі мала: 7 - 10 працэнтаў ад агульнай колькасці класаў беларускамоўныя.

— На пачатк 90-х гадоў у інтэрвію з Янкам Брылём, я памятаю, пыталася, як заахвоціць людзей да вывучэння роднай мовы, як зрабіць, каб яны палюбілі яе. Ён адказаў, што выхоўваць чалавека трэба з малейства, і любоў да роднага слова трэба прывіваць з дзіцячага садка, з першых школьных класаў. У той час так і было. Я прыводзіла ўнука ў дзіцячы сад, і малыя віталіся: "Добрай раніцы!", а развітваліся, гаворачы: "Да пабачэння!". Хутка такая завядзёнка знікла. І цяпер у трэцім класе на беларускую мову адведзена адна гадзіна на тыдзень, і адна гадзіна на тыдзень на беларускае чытанне. Што гэта робіцца?

— Робіцца свядомае выцясненне беларускай мовы з жыцця. Свядомае! У свой час я ў "Звяздзе" надрукаваў артыкул "Каб пачулі !". Я тады выказаў прапанову, на якую да гэтага часу не атрымаў адказу. Сутнасць яе ў наступным: існуе рэальнасць, якая заключаецца ў тым, што ў нас вельмі шырока бытуе ў школе расейская мова, якая для многіх сапраўды стала штодзённай і прывычнай. Але ж у краіне ў нас дзве дзяржаўныя мовы, і ў іх павінен быць роўны статус. А паглядзіце, колькі ў школе гучыць — не вывучаецца, а гучыць — расейская мова і колькі беларуская. На беларускай мове — беларуская мова і літаратура, гісторыя Беларусі. Усе астатнія прадметы выкладаюцца па-расейску. Я не такі радыкал, каб патрабаваць ужо сёння вывучэння фізікі ці хіміі толькі на беларускай мове, але значна павялічыць колькасць "беларускіх" гадзін неабходна, каб вучні дасканальна ведалі не толькі Купалу, Коласа, Багдановіча, але і Пысіна, Караткевіча, Стральцова, Еўдакію Лось. Каб яны ведалі не толькі Кастуся Каліноўскага, але і Чарвякова, і Ігнатоўскага і многіх іншых выдатных беларусаў. Каб яны былі "напоўнены" веданнем Беларусі. Каб такое было, я паверыў бы, што нашы кіраўнікі адукацыі стараюцца знайсці, захаваць, забяспечыць роўнасць. А калі такога няма, то, даруйце, інакш як русіфікацыяй такі навучальны працэс я назваць не магу.

— А чаму ніхто не супраціўляецца? У чым мы самі вінаваты?

— А мы вінаваты ў тым, што па кожным канкрэтным факце не патрабуем разабрацца, не патрабуем усё рабіць па закону, а думаем: ну можа, потым неяк будзе. Характар беларускі мяккі, спагадлівы, да ўлады беларус ставіўся заўсёды з павагай, якой бы ўлада ні была. У нас не выхавалі дастаткова пачуцця нацыянальнай годнасці.

Нас часам папракаюць: як гэта вы не хочаце прыяднацца да вялікай расейскай культуры? Чаму ж не хочам? І да культуры Францыі, Іспаніі, Англіі хочам прыяднацца. Толькі чаму расіяне да Шэкспіра могуць прыйсці праз сваю мову, а беларусы праз беларускую не могуць?

Існаванне Расеі як нацыянальнай адзінкі ні ў кога не выклікае сумнення, ніхто не падымае пытання, ці ёсць такая мова — расейская. А ў нас "Народная воля" друкуе ліст нейкага Васілеўскага, які плюе на мову беларускую, і кандыдаты навук на поўным сур'ёзе кідаюцца пярэчыць яму, выхоўваць яго, пераконваюць, што ёсць такі народ — беларускі, ёсць такая мова — беларуская. Абсурд нейкі ...

— Генадзь Мікалаевіч, у савецкія часы мы многа разважалі аб патрыятызме. Як, на вашу думку, цяперашнім маладым людзям знаёмае гэта пачуццё?

— Павінна быць знаёмае. Абавязкова. Я не дужа блізка ведаю сучасную моладзь, але, думаю, што для яе азначэнне патрыятызму павінна быць звязана, перш за ўсё, з малой радзімай, бо калі будзеш ведаць малую радзіму — сваю вёску, горад, пасёлак, — то будзе рэальным і азначэнне вялікай радзімы. Я думаю, патрыятызм маладых (і такіх людзей нямала) — гэта найперш любоў да свайго краю, веданне яго. Бо любоў можа быць і эмацыянальнай, з першага позірку, але вялікая, доўгая любоў прыходзіць тады, калі ты добра ведаеш прадмет сваёй любові. Дык для мяне любоў да радзімы — гэта веданне яе гісторыі, гэта павага да бацькоў, дзядоў, да сваёй сям'і. Калі ў чалавека ёсць сям'я, гэта ўжо нейкія зярняткі, з якіх вырастае патрыятызм. Можна з'ехаць з дому, быць далёка ад яго, але ўсё роўна будзеш адчуваць повязь з роднай зямлёй і не станеш перакаціполем, як той Васілеўскі, пра якога я згадваў вышэй. Ён недзе жыў, потым прыехаў туды, адкуль з'ехаў, куды яго вялі нейкія інстынкты, але карані парваліся. Ён можа не ведаць родную мову, забыць яе, але ж гэтым не ганарацца. Нармальны чалавек саромеецца, а не ганарыцца сваім бяспамяцтвам і хамствам.

— Я ведаю соткі прыкладаў, калі родная мова для беларусаў за мяжой стала выратаваннем ад настальгіі, яны ведаюць яе лепш, чым многія беларусы на Бацькаўшчыне. Яны чытаюць беларускія кнігі, газеты, слухаюць беларускія песні, і гэта дапамагае ім пераносіць разлуку з радзімай. Яны часта лепш за нас ведаюць гісторыю Беларусі.

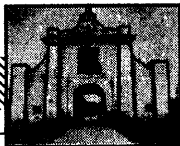
— Калі няведанне замяняецца веданнем, чалавек пачынае думаць. Не толькі ў летувісаў, расейцаў даўняя гісторыя, але і ў нас былі свае выдатныя князі, палкаводцы, песняры, вучоныя. Чалавек разумее, што яму ёсць за што любіць сваю Бацькаўшчыну. Што ж тычыцца маладых людзей, якія цікавяцца гісторыяй сваёй краіны, у іх абавязкова абудзіцца пачуццё годнасці, бо патрыёта без пачуцця годнасці не бывае. А вось годнасці ў нас малавата.

Канешне, многім здаецца, што маладосць даўней была лепшай. І я так часам думаю, але зайздрошчы сённяшнім маладым, таму што яны больш смелыя, яны маюць намнога больш магчымасці доступу да сусветнай цывілізацыі, культуры. Паехаць за мяжу цяпер не праблема. Мы ў свой час такой магчымасці не мелі. Каб я чатыры гады не пажыў у Амерыцы, я б па-іншаму глядзеў на жыццё наогул і на сённяшняе наша жыццё ў прыватнасці. У мяне ёсць магчымасць параўноўваць, і мне крыўдна, што мае землякі за сваю працу не атрымліваюць таго, што павінны атрымліваць, не зведалі многага з таго, што ведаюць цывілізаваныя людзі. У маладых людзей ёсць магчымасць "дагнаць" свет. Толькі трэба, каб яны больш цанілі сябе, ніколі не думалі, што яны людзі другога гатунку. З досведу работы ў ААН скажу, што нашы людзі абсалютна вартыя і прафесіянальныя. Толькі часам тут, дома, на жаль, іх цэняць менш, чым там.

І тое, што замест таго, каб пашырыць сваю прысутнасць у свеце, мы звужаем яе, — вялікая трагедыя. Найперш для маладых. Жыццё краіны, яе шлях павінны вызначаць маладыя. Таму я хачу, каб яны былі лепшымі і шчаслівешымі за нас.

Гутарыла Дзіяна ЧАРКАСАВА.

(Паводле газеты "Чырвоная змена ад 17 снежня 1998 года)

Змаганне за мову ў Вярхоўным Савеце Рэспублікі Беларусь 12 склікання

Стэнаграмы 16-й сесіі. Паседжанне 89-е. 23 сакавіка 1995 года, чацвер, 16 гадзін.

(Праця̆г. Пачатак у N 1)

І нарэшце артыкул 15 Закона "Аб рэферэндуме", які вызначае сэнс пастановы, якая прымаецца Вярхоўным Саветам. Я не кажу аб тым, што згодна з нормамі Рэгламенту сапраўды пытанне павінна быць уключанае ў павестку дня (гэта таксама ёсць у артыкуле 15). І пастановы Вярхоўнага Савета аб прызначэнні рэферэндуму вызначаецца дата правядзення рэферэндуму, фармулёўка пастаўленага пытання (таксама і ў пастанове) дзеля наступнага яго друкавання ў бюлетэні, вызначаецца парадак фінансавання і вырашаюцца іншыя пытанні. Пастанова аб правядзенні рэферэндуму, тэкст праектаў рашэння, пастаўленага на рэферэндум, апублікоўваецца ў друку і абнародваецца. Такім чынам, можна смела зрабіць выснову, што пастанова Вярхоўнага Савета аб прызначэнні і тэкст праекта рашэння — па сутнасці розныя рэчы. Зразумела, указваецца, што Вярхоўны Савет у выключных выпадках можа прымаць не трохмесячную, а іншую дату прызначэння рэферэндуму.

І апошняе, што хацелася б адзначыць. Ва ўмовах дзеяння Закона "Аб рэферэндуме", які ніхто не адмяняў, ёсць кола пытанняў, згодна з артыкулам 36, рашэнне па якіх можа быць прынятае дзвюма трэцямі выбаршчыкаў, занесеных у спіс для галасавання. Для Рэспублікі Беларусь — гэта дзве трэці выбаршчыкаў павінны сказаць "так".

Кола пытанняў, выкладзеных у частцы трэцяй артыкула 36: "Рашэнне аб уваходзе Рэспублікі Беларусь у Саюз дзяржаў і выхадзе з яго, прыняцці і змяненні Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь лічыцца прынятым, калі за яго прагаласавала больш за дзве трэці грамадзян, занесеных у спісы для галасавання".

Я скончыў цытаты па законах, прыступаю да высноў. Пастараюся быць надзвычай няшматслоўным. Выснова першая. З прапанаваных Прэзідэнтам ... я, дарэчы удзячны Прэзідэнту за тое, што ён гатовы выслухаць нават меркаванне асобных дэпутатаў, якія могуць выказаць свой пункт гледжання, і нават паведаміў, што гатовы адкарэктаваць дадзены праект. Дык вось, высновы наступныя. Першая. Пытанне нумар адзін і нумар чатыры, прапанаваныя Прэзідэнтам (пытанне, звязанае з двухмоўем, і пытанне аб магчымым роспуску Вярхоўнага Савета з ініцыятывы Прэзідэнта), вырашаны ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь у часцы другой артыкула 17 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, у якой пазначана: "Дзяржаўнай мовай Рэспублікі Беларусь з'яўляецца беларуская мова. Рэспубліка Беларусь забяспечвае права свабоднага карыстання расейскай мовай як мовай міжнацыянальных зносін".

І артыкуламі 83 і 100, г.зн. аб магчымасці роспуску Вярхоўнага Савета. Артыкул 83 — гэта кампетэнцыя Вярхоўнага Савета, артыкул 100 — гэта кампетэнцыя Прэзідэнта. Там гэтых палажэнняў няма. Такім чынам, згодна наўпроставай канстытуцыйнай забароны, якая зыходзіць з артыкула 148 часткі другой Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, вынясення гэтых пытанняў на абавязковы рэферэндум (падкрэслю: 14 мая 1995 г.) немагчыма згодна з прамой забаронай. Пасля - калі ласка, з новым Вярхоўным Саветам гэтыя пытанні можна вырашыць.

Другая выснова. Пытанне нумар два. Пытанне, якое звязанае з новай дзяржаўнай сімволікай, не сфармуляванне ў выглядзе абавязковай нормы права і патрабуе для яго афармлення дадатковага рашэння кампетэнтнага органа, г.зн. Вярхоўнага Савета. Значыць, у такім выглядзе пытанне можа быць унесена, падкрэсліваю, тут ніякіх забарон няма, але яно можа мець толькі кансультатыўны характар, паколькі не ўтрымлівае абавязковай установкі, што гэтая сімволіка зацвярджае. Бо ён гучыць так: "Ці падтрымліваеце вы прапанову ..." і г.далей.

У якасці прапановы можна прапанаваць ініцыятыву сфармуляваць пытанне інакш, напрыклад: ці зацвярджаеце вы новы Дзяржаўны герб, Дзяржаўны сцяг Рэспублікі Беларусь? Пытанні герба і сцяга з Канстытуцыі вынесены, яны ўрэгуляваныя толькі ў агульным парадку ў тым, што гэтыя сімвалы ў дзяржавы ёсць, значыць, па гэтых пытаннях рэферэндум можна праводзіць. У такой пастаноўцы пытання — кансультатыўнай — пры больш карэктнай фармулёўцы ён можа стаць абавязковым.

Трэцяя выснова. Пытанне нумар тры. Пытанне нумар тры ўтрымлівае адзнаку дзеянняў асобы, якая займае пасаду ў дзяржаве. Такая адзнака дзеянняў не можа служыць нормай права, з чаго вынікае ў выпадку абавязковага правядзення рэферэндуму. Сёння прэзідэнт любы, заўтра ён зробіць памылку, можа аказацца не любым. Гэта фактычнае пытанне пра вотум палітычнага даверу Прэзідэнту за кірунак дзейнасці яго, звязаны з інтэграцыяй з Расеяй. Пытанне можа быць вынесена на рэферэндум, але с пункту гледжання камісіі, толькі, як на кансультацыйны рэферэндум для яго пацверджання ці рашэння па гэтаму пытанню неабходна простая большасць — 50 працэнтаў прыйшоўшых выбаршчыкаў павінны сказаць "так". І тое ж самае па другім пытанні.

Чацвёрты пункт. Сама пастанова слаба прапрацавана з пункту гледжання вызначэння парадку і крыніц фінансавання правядзення рэферэндуму, таму што ніякай канкрэтнай сумы няма. І ўсё гэта накладваецца ў кантэксце на наша з вамі сённяшняе доўгае абмеркаванне фінансавання выбарнай кампаніі. Таму ў якасці прапановы было б вельмі някепска менавіта гэтую частку пытання, Прэзідэнту ў тым ліку, прапрацаваць, таму што гэта ўварванне ў бюджэтнае асяроддзе, у прэрагатыву Вярхоўнага Савета, дадатковыя выдаткі трэба недзе шукаць і нейк праводзіць.

І пятае. Усё такі з пункту гледжання камісіі па сэнсу артыкула 15 пастанова і тэкст праекта рашэння, што выносіцца на абмеркаванне, па сутнасці розныя рэчы. Таму з тэхнічнага пункта гледжання прапанову ініцыятара (Прэзідэнта) неабходна таксама дапрацаваць.

Прапанову па пытаннях нумар адзін і чатыры (я яшчэ раз скажу) можна вырашыць, калі ўносіць пытанні двухмоўя, г.зн. змены Канстытуцыі, перад новым складам Вярхоўнага Савета.

Такім чынам, канчатковае заключэнне пра тое, што пытанні, якія не патрабуюць змены канстытуцыйных нормаў у выпадку ўдакладнення іх фармулёвак, могуць быць разгледжаны Вярхоўным Саветам і рэферэндум можа быць прызначаны 14 траўня 1995 года па двух з чатырох прапанаваных ініцыятарам пытанняў.

Усё.

Старшыня. Я думаю, паважаныя дэпутаты, няхай выступіць прадстаўнік другой камісіі, калі вы не будзеце...Паважаныя дэпутаты, слова прашу Прэзідэнт. Калі ласка, Аляксандр Рыгоравіч.

Лукашэнка А.Р. (*пераклад з расейскай*) Я прасіў бы вас ... Булахаў, у сувязі з вашым дакладам давесці рашэнне камісіі, як галасавалі. Рашэнне не так, як "я думаю", а рашэнне камісіі.

Старшыня. Прыкладсці рашэнне камісіі па гэтаму...

Лукашэнка А.Р. (*пераклад з расейскай*) Давесці рашэнне камісіі, паколькі Дзмітрый Пятровіч сказаў: "Я думаю, што можна з чатырох два ўнасіць".

Старшыня. Добра, зразумела.

Булахаў Д.П. (*пераклад з расейскай*) Так, Аляксандр Рыгоравіч, вы правільна заўважылі: гэта бяда Вярхоўнага Савета. На паседжанні камісіі прысутнічала, г.зн. камісія праводзілася пры адсутнасці кворуму. Тыя дэпутаты, якія прыйшлі, тыя і прымалі рашэнне ў гэтым плане. Вынікі рабочага паседжання Камісіі па заканадаўству ад 22 сакавіка 1995 г. я магу давесці да вас зараз, каб не зачытваць і не зацвярджаць.

Старшыня. Вынікі галасавання.

Булахаў Д.П. (*пераклад з расейскай*) Згодна дадзенай канцэпцыі майго выступу нязгоды сярод прысутных дэпутатаў ніхто не выказаў.

Лукашэнка А.Р. (*пераклад з расейскай*) Не, пытанне, як галасаваць.

Булахаў Д.П. (*пераклад з расейскай*) Ну, ў мяне тут проста Аляксандр Рыгоравіч, выпіска, і як галасавалі, проста тут няма тэхнічна. Усе "за", як кажа дэпутат Станкевіч. Усе, хто прысутнічаў, але не было кворуму.

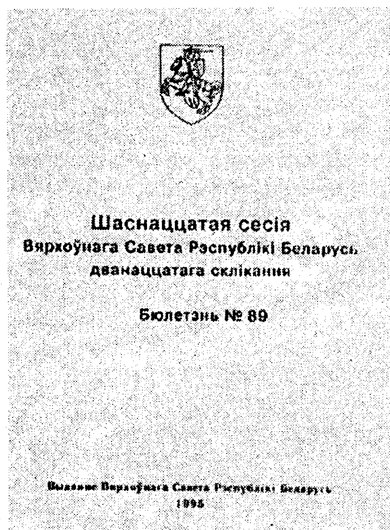
Старшыня. Зразумела, добра. Сядайце, калі ласка.

Слова ад Камісіі па дзяржаўнаму будаўніцтву мае намеснік старшыні камісіі Казючыц Міхаіл Адамавіч, калі ласка.

Казючыц М.А. (Кругляньская выбарчая акруга № 302, Магілёўская вобласць, *пераклад з расейскай*). Паважаныя таварышы!

Старшыня. Прашу цішыні. Калі ласка Міхаіл Адамавіч, крыху бліжэй да мікрафона.

Казючыц М.А. (*пераклад з расейскай*) Сёння, зразумела, вельмі цяжка казаць аб тым, як юрыдычна гэта праходзіць. Дзмітры Пятровіч вам даваў, мы вельмі ўважліва ўчора вывучалі, сёння сустракаліся, дадаткова праводзілі большасцю паседжанне сваёй камісіі. І я вам хачу адно сказаць, што калі недзе маюцца юрыдычныя моманты, аб якіх мы таксама многа казалі, то мы, абмяркоўваючы сёння, паварнулі ў іншы ракурс нашае абмеркаванне ў нашай камісіі. І хто прысутнічаў, то пасля доўгай размовы прыйшлі ўсё ж да меркавання такога, што патрэбна калі-нікалі не толькі ісці па лі-тары закона (**Шум у зале**)... які напісаны, але і чалавечага закона, які ў нас існуе. І можна махаць, Навумчык, я таксама ўмею махаць, вы выслухайце.

Шаснаццатая сесія
Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь
дванаццатага склікання
Бюлетэнь № 89
Выданне Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь
1995

Мы вельмі ўважліва выслухалі і людзей, якія працавалі ўсё жыццё на гэтай пасадзе. У Вярхоўным Савеце шмат. І людзей, якія сёння на практыцы працуюць з людзьмі (**Шум у зале**). І я ніколі нікога не заклікаў, каб пару-шалі Канстытуцыю, таму што Канстытуцыя — наш самы галоўны і вярхоўны закон. Я, таварышы, яшчэ раз хачу вам сказаць, што камісія яшчэ раз пераглядае не юрыдычны бок гэтага пытання, а больш чалавечы, таму што многія з нас (ну, некаму, магчыма, не падабаецца слухаць, але я выказваю тое меркаванне, якое было абмеркавана і выносіцца на ваш разгляд камісіяй) ...

Камісія палічыла сёння вынесці на вашае абмеркаванне такі момант, што ўсё ж патрэбна пагадзіцца з правядзеннем рэферэндуму, які ініцыюе Прэзідэнт, але, як будуць ужо трактавацца ўсе гэтыя артыкулы рэферэндуму, гэта павінна быць яшчэ раз узгоднена і з законамі, і з Канстытуцыяй. На камісіі мы не пачулі ніводнай нязгоды, якая б паведаміла, што толькі так ці інакш, таму што юрыдычны бок вы выслухалі. А мы выносім іншы падыход у гэтым плане. І калі нехта палічыць ... Тут ніхто не забараняе, як фармуляваць гэтыя пункты рэферэндуму. Былі ў нас прапановы, але гледзячы на закон напісана, што Прэзідэнт толькі ці ініцыятар уносіць усе фармулёўкі, якія будуць занесены ў бюлетэнь для таемнага галасавання. І той неспакой у зале, выкліканы пачаткам майго выступу, я думаю, што ён не павінен перайсці вось у такую канфрантацыю, якую мы сеем усё ж у нашым грамадстве тым, што ўзаемаадносіны парламента і Прэзідэнта... Абявязкова патрэбна, каб яно было ... не стыкавалася.

Я думаю,патрэбна знайсці і тут кампраміс разумны. І ўсё ж, калі мы ўсе кажам, калі некаму цікава, кажам, што патрэбна параіцца з народам ... Мы прынялі на камісіі такое рашэнне, што ёсць такая неабходнасць, ну, а іншых меркаванняў у нас не было. (**Шум у зале**).

Калі некаму патрэбен пратакол, няхай прыйдзе, я зачытаю, пратакол мы не складалі з камісіяй. Усе сябры камісіі, калі ласка, калі нехта не згодзен, хто прысутнічаў на камісіі, калі ласка. (**Шум у зале**). Прысутнічала 17 чалавек, Антончык Сяргей Антонавіч, зразумела, не быў.

Старшыня. Кворум быў, і рашэнне аднагалосна прынялі, так?

Казючыц М.А. (*пераклад з расейскай*) Рашэнне падтрымаць.

Старшыня. Добра. Ці ёсць пытанні? Няма пытанняў. Добра, Міхаіл Адамавіч, сядайце, калі ласка. (**Шум у зале**).

Да каго? Да дакладчыка? Тут дэпутаты прапануюць, каб у выступленнях выказацца. Ад камісіі даклады былі.

....

Старшыня. Паважаныя дэпутаты! Прыступаем да абмеркавання пытання... Слова прашу Прэзідэнт. Калі ласка, Аляксандр Рыгоравіч.

Лукашэнка А.Р. (*пераклад з расейскай*) Паважаныя дэпутаты! Я не стану перад вамі выступаць з нейкімі тут дакладам ці нават рабіць нейкі шырокі выступ. Хацеў бы сказаць дэпутату Алампіеву: гэта маё права (як і вашае права) — выступаць ці не выступаць, нават калі я ініцыятар. Тым больш, што па дадзенаму пытанню Прэзідэнт ужо выступаў і матываваў пазаўчора тут, у парламенце, гэтак, як лічыў патрэбным, як мог. Адзінае, што я вельмі хацеў паслухаць меркаванне камісій. Я ведаю, як праходзіла гэтае абмеркаванне. Не дарэмна задаў пытанне першаму выступоўцу. Як вы бачылі, камісія наогул не разглядала гэтае пытанне. Ну што гэта за рашэнне, калі кворуму не было на паседжанні камісіі? І я ведаў аб тым, што Дзмітры Пятровіч Булахаў рыхтуе гэты выступ. Гэта быў пункт гледжання Булахава. Самае невераготнае, калі гэты пункт гледжання (я ў гэтым упэўнены) грунтуецца на тым, што ...

(Праця̆г у наступным нумары)

№ 2(387) 13 СНЕЖНЯ 1999 г. наша слова

Прафесар Мікола Савіцкі

ДЫСКРЫМІНАЦЫЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ З ПАЗІЦЫІ МІЖНАРОДНАГА ПРАВА І ДЭМАКРАТЫІ

Яшчэ ў 18 і 19 стагоддзях усталявалася агульначалавечая норма: у нацыянальных дзяржавах дзяржаўнай мовай з'яўляецца нацыянальная мова карэннага этнасу. Гэта ўспрымаецца і разумеецца як аб'ектыўная, Богам дадзеная рэальнасць, як існуюць зямля, паветра, неба, краявід. Такой праблемы, такога стану мовы карэннага этнасу, як у Беларусі, і адносінаў кіраўніка першай афіцыйнай асобы да мовы беларусаў, у натуральных умовах развіцця карэннага этнасу не існуе. Яна ўзнікае толькі ва ўмовах рэальнага этнацыду, амаральнасці палітыкі: альбо фізічнага знішчэння этнасу (гісторыя і сучасная барацьба народа Чачні) альбо духоўнага і інфармацыйнага этнацыду (гісторыя і сучасны здзек на дзяржаўным узроўні над роднай мовай беларусаў, іх сістэмай выхавання і навучання, культурай у цэлым).

Дзеянні кіраўніцтва Краіны ў асяродку нармальнай логікі, не кажучы аб фармальнай логіцы, не падлягае асэнсаванню. Навязаныя "прававыя" нормы і дзеянні Прэзідэнта, пазіцыя большай часткі зсаветызаванай інтэлігенцыі, выхаванай у нігілістычнай савецка-імперскай сістэме адукацыі, асабліва ў сістэме выхавання і навучання амаральныя і злачынныя не толькі перад беларускім народам, але і перад усім чалавецтвам. Як быў Нюрбенрскі працэс над групай галоўных фашыстскіх злачынцаў, так жыццёва неабходна ў самы кароткі час прыступіць да падрыхтоўкі, стварэння і правядзення міжнароднага грамадскага працэсу (суда) над забойцамі беларускай мовы — душы беларускага народа.

З пабудовай нацыянальных дзяржаў у свеце ўзнікла пытанне заканадаўчага і маральнага ўсталявання адносінаў да этнічных меншасцяў (звярніце ўвагу — этнічных меншасцяў). Грубай, сілавой, прымусовай палітыкай Расея за два стагоддзі ператварыла класічную расейскую нацменшасць у Беларусі ў духоўную большасць, а этнічную большасць беларусаў на Богам выдзеленай зямлі ператварыла ў штучную часовую нацменшасць. Дзеля выратавання беларускай мовы, культуры аб'ектыўна неабходна як мага хутчэй разбурыць сілай пабудаваны над усёй Беларуссю расейскамоўны панцыр, бо гэты панцыр сцяў нашы беларускія нацыянальныя грудзі да стадыі смяротнага ўдушэння.

Сучаснае кіраўніцтва Беларусі начале з прэзідэнтам А.Лукашэнкам і прыхаваная акупацыя Расеі ігнаруюць агульнапрынятыя міжнародныя ідэі абароны правоў чалавека і ідэю цярпімасці. Як дасягненне цывілізацыі лічыцца прызнанне і павага асобы на яе права жыць у роднамоўным інфармацыйным асяроддзі. І на гэтае згодна міжнародная права не дазволена рабіць замах *ні індывідуальна, ні калектыўна, ні ў межах дзяржавы*. Гэта палажэнне мае сілу і да карэннага этнасу, да этнічных меншасцяў.

І акупанты і калабаранты павінны быць цярпімымі да беларускага рэнесансу, нашага Адраджэння. *Цярпімасць азначае*: хаця я чыноўнік і валодаю сілай, каб увесці гэта ці іншае абмежаванне (зачыніць беларускія школы, скараціць выданні беларускіх кніжак) альбо забараніць што-небудзь, але па прычыне лепшага разумення перадумоў чалавечага існавання і чалавечага жыцця я гэтага не зраблю.

Сімпатыі прэзідэнта А.Лукашэнкі да Адольфа Гітлера і падпалены ім беларускі пантэон культуры ў прамове ў педагагічным універсітэце нагадваюць адносіны да 3 млн.габрэяў пры нацыянал-сацыялізме ў Германіі. Права чалавека на родную мову, права карэннага беларускага этнасу жыць і развівацца ў роднамоўным інфармацыйным асяроддзі ёсць *не прывілея, а права*, якое перайшло з "натуральнага права" у "міжнароднае".

У адпаведнасці з кадыфікаваным правам існуе:

1. Натуральнае права чалавека на самавыражэнне на роднай мове, як у абіходнай, так і літаратурнай форме;

2. Натуральнае права на грамадскія інстытуцыйныя тыпавыя ўмовы, каб мець магчымасць развіваць сферу роднай мовы як такой.

Дзяржава, яе кіраўніцтва абавязаны ствараць усе магчымыя ўмовы для рэалізацыі і развіцця гэтага права. На жаль, натуральнае (Богам дадзенае) права для сучаснага кіраўніцтва Беларусі не з'яўляецца фармальным правам. А гэта вядзе да барацьбы, пакуль што бязбройнай за духоўнае, а значыць і фізічнае выжыванне. Пакуль мы займаліся абарончай барацьбой, спадзяючыся на тое, што прэзідэнт А. Лукашэнка адумаецца і не прывядзе да трагічных вынікаў пастаяннага змагання за натуральнае права выжыць беларускай культуры.

Гарантам і абаронцам натуральнага права беларусаў у іх барацьбе за родную мову з'яўляецца *міжнароднае права*. Нагадаем, што міжнароднае права з'яўляецца абавязковым правам пры ўсталяванні адносінаў паміж двума ці некалькімі суб'ектамі (паміж беларускім этнасам і дзяржаўным антыбеларускім адукацыйным рэжымам).

Міжнародныя праваьыя нормы па сусветнаму прызнанню правоў чалавека па азначанай праблеме зафіксаваны ва:

1. "Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека" ААН ад 10.12.48г.

2. "Пактах ААН па правах чалавека"; у "Міжнародным пакце аб грамадзянскіх і палітычных правах" ад 19.12.66г.

3. "Канвенцыі аб прадухіленні і пакаранні генацыду" ад 09.12.48г.

4. "Міжнародным пакце аб грамадзянскіх і палітычных правах" ад 19.12.66г.

5. "Міжнародным пакце аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах" ад 19.12.96г.

6. "Хартыі ААН" ад 26.06.45 г.

ААН стварыла "Камісію па правах чалавека" са штаб-кватэрай у Жэневе. У яе складзе ёсць падкамісія па прадухіленню дыскрымінацыі і па абароне меншасцяў. На сёння стан ужытку беларускай мовы і неабходнасць стварэння беларускамоўнага асяроддзя адпавядае духу і зместу гэтай камісіі. Мы маем сітуацыю: нацыянальна-свядомыя беларусы ёсць нацменшасць у этнічнай беларускай большасці. На жаль правы падкамісіі абмежаваны: у выпадку паступлення скаргаў "не прадстаўляюцца паўнамоцтвы прымаць якія-небудзь меры" (пункт 1) — толькі правядзенне даследванняў, выпрацоўка рэкамендацый для Эканамічнага Савета, які супрацоўнічае з Генеральнай асамблеяй ААН. Камісія па правах чалавека можа "ствараць спецыяльны камітэт для аб'ектыўнага даследвання парушэнняў правоў чалавека". Прапаную ініцыяваць пастаноўку гэтага пытання.

У артыкуле 27 "Пакта аб правах чалавека" сказана, што народ не павінен пазбаўляцца права "весці ўласнае культурнае жыццё" і "карыстацца сваёй мовай".

Прэзідэнт А.Лукашэнка ўзначальвае кампанію па прапагандзе (адмоўныя, брыдкія публічныя выказванні ў адносінах да беларускай мовы) і практычнай рэалізацыі (разбурана беларускамоўная сістэма выхавання і навучання, рэзкае скарачэнне беларускамоўных выданняў) шавіністычнай тэорыі перавагі мовы і культуры Расейскай імперыі над беларускай. А гэта супярэчыць "Міжнароднаму пагадненню аб ухіленні любой формы расавай дыскрымінацыі" ад 07.03.66г. У ёй *адхіляецца любая выключнасць, абмежаванне альбо перавага, заснаваныя на нацыянальных караніх альбо этнасе. Адхіляецца таксама ўшчамленне па этнічнай прыналежнасці.*

Усе пералічаныя вышэй міжнародныя нормы абароны правоў чалавека падмацоўваюцца (што вельмі важна для нас) "Пагадненнем аб непрымяненні тэрміну даўнасці да ваенных злачынцаў і да злачынства супраць чалавечнасці" ад 26.11.68г. Аб гэтым трэба ведаць і Прэзідэнту і ўсёй яго вертыкалі, а таксама прафесарам Шубе, Мурынай і ўсім, хто ігнаруе правы беларусаў.

Правы чалавека і Еўрапейскае супольніцтва.

У 1950 г прынята "Канвенцыя па абароне правоў і асноўных свабод чалавека" і створана "Еўрапейская камісія па правах чалавека" з цэнтрам у Страсбургу, утвораны "Эўрапейскі суд па правах чалавека". У пераліку асноўных правоў названай Канвенцыі ў першым раздзеле, *арт. 14 забараняецца дыскрымінацыя на аснове этнічнай прыналежнасці і нацыянальнасці* — станоўча ацэнены абавязак забяспячэння асноўных правоў і свабод.

Вядома, што ў Канстытуцыях (нават СССР) даецца пералік асноўных правоў чалавека, аднак яны не заўсёды выконваюцца. Таму ў Канвенцыі сказана: нават калі асноўныя правы тым ці іншым чынам агавораны законам, абмежаванне з боку закона не павінна знаходзіцца так далёка, каб асноўны змест якога-небудзь з правоў быў зліквідаваны.

У сістэме выхавання і навучання дзяржава абавязана паважаць правы бацькоў на забяспечанне выхавання і навучання ў адпаведнасці з іх рэлігійнымі перакананнямі і светапоглядам. Заўважым, што аб мове навучання нацыянальных меншасцяў нічога не гаворыцца. Расейцы ў Беларусі належаць да нацыянальнай меншасці і паводзіць сябе павінны ў поўным суладдзі з міжнародным правам і Законамі.

У нацыянальнай дзяржаве арганізацыя выхавання і навучання на дзяржаўнай мове падразумеваецца, як нешта само сабой зразумелае.

У "Заключным Хельсінскім акце" (1975 г.) запісана, што дзяржавы-удзельніцы (Беларусь далучылася) абавязаліся на сваёй тэрыторыі паважаць правы чалавека і абараняць законныя інтарэсы яго. Аб'ектыўная неабходнасць і жыццёвая патрэбнасць у захаванні беларускай мовы ёсць законныя інтарэсы беларусаў. Палітыка прэзідэнта і яго атачэння скіравана насуперак здароваму сэнсу і міжнародным прававым нормам на тое, каб беларускі этнас стаў "этнічнай меншасцю" у Расейскай імперыі.

Згодна Заключнага Хельсінскага акта дзяржава - Беларусь павінна прыкладваць намаганні, каб усе неабходныя заканадаўчыя, адміністратыўныя, судовыя і іншыя меры забяспечвалі абарону правоў чалавека і асноўных свабод на сваёй тэрыторыі. У пункце 45 дакладна выражана права на атрыманне, распаўсюджванне і абмен інфармацыі на роднай мове (у беларусаў — беларускай), а ў пункце 69 — права на навучанне ў рамках уласнай культуры (расейская культура для беларусаў ніколі роднай не была, як і культура ўсіх нашых суседзяў; яна сілай прынесена і стала забойцай беларускай мовы).

Вельмі важным міжнародным дакументам з'яўляецца "Нарада па чалавечым вымярэнням СБСЕ" (29.06.90 г.). У чацвёртай часцы сфармуляваны правы нацменшасцяў і спосабы іх абароны. *Павага права на родную мову, культуру разглядаецца як значны чыннік захавання міру.* Чалавек мае права свабодна выказваць, захоўваць і развіваць сваю культуру ва ўсіх яе аспектах *без якіх небудзь паімкненняў быць асіміляваным супраць сваёй волі.*

Згодна пункта 32. 1. чалавек мае права свабодна карыстацца роднай мовай, як у прыватным парадку, так і ў грамадскіх месцах. Пункт 32.2. гарантуе: "заснаваць і ўтрымліваць на роднай мове адукацыйныя, культурныя і рэлігійныя ўстановы", а пункт 32.3. — праводзіць рэлігійнае навучанне на роднай мове. Права распаўсюджваць інфармацыю на роднай мове, абменьвацца ёю і мець доступ да такой інфармацыі (пункт 32.5.).

Дзяржавы-удзельніцы будуць (пункт 33) абараняць культурную, моўную і рэлігійную ідэнтычнасць на сваіх тэрыторыях і ствараць умовы для падтрымкі гэтай ідэнтычнасці. Вельмі важны 34-ы пункт — *забяспечыць магчымасць для вывучэння роднай мовы і вывучаць іншыя прадметы на роднай мове.*

У пункце 40 запісана, што дзяржавы - удзельніцы "прызнаюць асобныя праблемы цыган". Няўжо наш прэзідэнт прымушае нас паставіць пытанне перад міжнароднай супольнасцю аб прызнанні асобных праблем беларусаў ва ўмовах дзяржаўнага, бытавога этнацыду на Беларусі да карэннага этнасу?

Прызнаецца права (пункт 40. 57) ушчэмленых асобаў і груп падаваць і падтрымліваць скаргі па дыскрымінацыйных дзеяннях. Вось наша прававая абарона і абгрунтаванне актуальнасці і правамоцнасці ўсіх дзеянняў і акцыяў па захаванню беларускай мовы.

Нават беглы аналіз дакументаў міжнароднага права паказвае, што сусветная супольнасць надзейна абараняе кожны народ ад асіміляцыі. Пры гэтым народ мае права на родную мову, на выхаванне і навучанне ў ёй. на родную культуру. Народ мае права і абавязак перад усімі народамі свету жыць у роднамоўным інфармацыйным асяроддзі. Знікненне любой мовы, культуры — гэта незваротныя страты і збядненне многакультурнасці грамадства, цывілізацыі. Прыйсці да шматкультурнасці немагчыма без роднай мовы, для беларусаў — беларускай.

Дэмакратыя і дэскрымінацыя. Ва ўмовах рэальнага этнацыду ў Беларусі выратаванне беларускай мовы і яго носьбіта магчыма толькі тады, калі народ Беларусі адчуе сябе аб'яднаным агульнай любоўю да агульных каштоўнасцяў: нацыянальнай беларускай ідэі, беларускай мовы, культуры, гісторыі.

Аб цярпімасці. Адна з дэмакратычных прапцэдураў патрабуе: дасягнуць такога ўсталявання сумеснага жыцця людзей, пры якім не пацярпела б нічыя годнасць і ўсім, уключаючы меншасці — афіцыйна была б дадзена магчымасць свабодна самаўсталявацца. Цярплівасць ва ўмовах дэмакратыі азначае жаданне прадаставіць інакшдумаючым магчымасць адкрыта праяўляць сваё іншабыццё (беларускамоўнае асяроддзе), пры ўмове, што пры гэтым не будуць ушчамляцца адпаведныя магчымасці іншых, напрыклад расейцаў.

Дэмакратыя патрабуе: *да той пары, пакуль дзейнічае канстытуцыя, немагчымы ніякія заканадаўчыя акты народа, нават калі за іх прагаласуюць усе грамадзяне.* Любая акцыя, арганізаваная насуперак альбо наперакор нормам Канстытуцыі, становіцца дзяржаўным канфліктам альбо рэвалюцыяй (праф. К.Шмід, Нямеччына). Многія думаюць, што інстытут рэферэндуму з'яўляецца самым лепшым сродкам для прагрэсіўнай палітыкі. Досвед паказвае, што вынікі ўсенароднага галасавання амаль заўсёды скіраваныя на захаванне статус-кво.

Яшчэ Э.Кант пісаў, што свабода дадзена толькі там, дзе існаванне чалавека трымаецца на законе. Пагэтаму пры дэмакратыі не павінны быць магчымым, нават пры дапамозе часовай канстытуцыйнай большасці, прыняццё законаў, якія супярэчаць Канстытуцыі. Спачатку павінен быць зменены тэкст Канстытуцыі, а затым могуць выдавацца жаданыя законы.

Дэмакратыя, пры якой людзям зачынены рэальны доступ да каштоўнасцей культуры і адукацыі ёсць сама супярэчнасць. У дэмакратычна пабудаванай дзяржаве ўлада павінна быць моцнай. Сілай могуць і злоўжываць. Ад любога злоўжывання сілай павінен быць абаронены кожны чалавек і ўвесь народ у цэлым.

Дзяўчаты ў жыцці і творчасці Максіма Багдановіча

Школьнае сачыненне.

"На пэўнай стадыі туберкулёзу лёгкая ліхарадка хутчэй узбуджае, чым прыгнятае, — і хворы весялее, у яго зноў з'яўляецца надзея, ён бачыць будучае ў ружовым тумане, але пры ўсім пры гэтым думка пра смерць не знікае, яна нагадвае змрочны лейтматыў з ігрывай аперэткі: паўз вясёлыя, пяшчотныя арыі і танцавальныя рытмы не-не ды і прарываюцца трагічныя гукі, якія пагрозна б'юць па нервах, — дробязныя паўсядзённыя справы, крыўды і клопаты адыходзяць на задні план, ад болю і жаху сціскаецца сэрца, страх смерці запаўняе душу гэтаксама, як цішыня перад навальніцай запаўняе сусвет..."

(Самерсет Маэм навэла "Санаторый")

Максім у Менску гаварыў сябрам, калі пасля поўначы яго заставалі за працай: "У гарачцы вершы пішуцца лёгка."

Пачатак вясны 1909 года — Максім Багдановіч захворвае на сухоты ...' Канец вясны - лета, — Адам Багдановіч адвозіць Максіма на лячэнне ў Ялту, дзе пасяляе яго пансіёне на малочнай ферме "Шалаш" каля Ауткі, недалёка ад дачы А.П.Чэхава.

Там ён прабыў каля двух месяцаў сярод моладзі, удзельнічаў у вандроўках, у вясёлым жыцці пансіёна, закахаўся ў дзяўчынку М. А. Кіціцыну, якой прысвяціў верш "Цемень", надрукаваны ў "Нашай Ніве" ў снежні. Да таго часу, дзяўчына тая ўжо памерла.

Праз год Максім зблізіўся з сям'ёй Какуевых, у якой было два браты Рафаіл і Мікалай і дзве сястры Аня і Вара. Вясной Максім амаль кожны вечар бываў у іх.

Ведома ж, ён закахаўся ў прыгожую Аню. Пра яе ён напісаў вершы "Першая любоў", " ... Маркотна, я чакаю, для чаго ты не выйдзеш з хаты ў жаркі поўдзень зноў..."

"Пад цемню цёмных ліп, схаваўшых нашу пару, мы йдзём праплёванай дарожкай па бульвару ..."

Трыялет "Мне доўгае расстанне з Вамі чарней ад Вашых чорных кос", і шмат усяго; і паэму "Вераніка", хоць малая Вераніка была у другіх Максімавых сяброў — у Дзябольскіх. У Дзябольскіх жа Максім сябраваў з Марусяй, жонкай брата Дзіадора Дзябольскага, якая была цяжарнай, а Максіму цікава было назіраць за ёй і гутарыць, бо тады ён якраз і думаў над вершам з цыклу "Каханне і смерць", пра будучыню Маці, пра вагітную (цяжарную).

Нюта Гапановіч, стрыечная сястра Максіма, таксама была той, увасобленай у цела Музай, якая натхняла яго паэзію. І апроч перакладзеных на расейскую мову вершаў рукапіснага зборніка "Зеленя" ён ёй таксама прыдумаў крыху сваіх цнатлівых прыгожых вершаў.

Напрыклад, ён прысвяціў Нюце верш "Касцёл Святой Анны ў Вільні". З гэтага прысвячэння відаць, што ніякіх "збачэнскіх" захапленняў сваёй сястрою ў Максіма не было, яна ў думках і вершах паэта ўяўлялася толькі светлай Музай.

У Ракуцёўшчыне, дзе Максім гасцяваў у Вацлава Лычкоўскага, роднага дзядзькі Івана і Антона Луцкевічаў, былі дзве жанчыны, яны і апекаваліся Максімам і натхнялі яго на вершы — ён жа напісаў за 2 месяцы ў Ракуцёўшчыне і шмат вершаў і дзве паэмы!

Старэйшая пані — Ядвіся Русецкая, а малодшая — Эміля Шабуня, сястра Івана і Антона Луцкевічаў і дачушка Эмілі Яня хадзіла з Максімам па наваколлі, дакладней, ездзіла ў яго на плячах. Яніна Аляксандраўна Каханоўская (у дзявоцтве Шабуня) жыве ў Нью-Ёрку. Яніна Аляксандраўна — бабуля барда Данчыка, яна яго і выхавала такім, якім мы яго слухаем і ведаем.

Усе вышэй памянёныя дзяўчаты былі платанічным захапленнем Максіма, ён аб іх мроіў, патаемна іх кахаў, яны выдумка яго галавы, яны — сама паэзія.

У 1915 годзе Максім зноў лечыцца ў Крыме, закахваецца ў Клаву. З гэтага кахання застаўся інтымны дзённік, напісаны алоўкам на расейскай мове, пакуль што нідзе не апублікаваны, цудам не загублены з тым усім, што згубілася ў Менску нібыта ў другую сусветную вайну,

Забудется многое, Клава,
Но буду я помнить всегда,
как в сердце шипела отрава
Любви, и тоски, и стыда ...

З Яраслаўля Максім пісаў лісты Вандзе Лявіцкай, і яна яму адказвала на лісты, але нам вядомы толькі ўрывак, які цытуе І.Замоцін у біяграфічным нарысе "М.Багдановіч" у томе І "Выбраных твораў" 1927г.

Калі ж у пачатку кастрычніка 1916 года Багдановіч прыехаў працаваць у Менск, ім апекаваліся сёстры Змітрака Бядулі і Людвіка Сівіцкая ці Зоська Верас. З Людвікай яны ўкладалі "Буквар" ...

"Не вылечили меня и послали в Крым" ... так ён напісаў Пятру Гапановічу ў лісце з Крыму ...

І папрок менчукам гучыць крыху дзіўна, але людзі заўсёды прыдзяюцца да сваіх родных, калі ім бывае дрэнна.

Увесь гэты сціплы пералік дзявочых постацяў сведчыць пра тое, які нешчаслівы быў наш паэт. Які залежны ад хваробы, ад бацькі, ад свайго часу. У яго быў комплекс халасцяка. Ён узяўся перакладаць Мілосную лірыку Поля Верлена, каб адступіць ад сябе самога і заадно свой сум, і сорам, і цноту схаваць за Поля Верлена.

І гэта яму найлепей удалося.

(Паводле матэрыялаў музея Максіма Багдановіча ў Гародні)

А. Міцкевіч пра Э.Плятэр

Гераічную старонку нашай гісторыі апатэтызаваў А.Міцкевіч у вершы "Смерць палкоўніка".

Прататыпам для верша паслужыла беларуская паэтэса, фалькларыстка, харэограф Эмілія Францаўна Плятэр.

І Дамейка расказаў Міцкевічу пра дзяўчыну — кіраўніка паўстанцаў, якая сабрала атрад у 400 чалавек сярод якога была значная колькасць дзяўчат, і пераапрануўшыся юнаком, прымала ўдзел у баях на Віцебшчыне, Мядзельшчыне, Вілейшчыне, паказваючы прыклад асабістай мужнасці і гераізму. Загінула Э.Плятэр 23 снежня 1831 года, калі ёй было ўсяго 25 гадоў.

Вось заключная страфа верша:

Ды чаму твар дзявочы ў байца? Два грудкі ...
Хто ж мог знаць, што баёў завадатар
Быў ... дзяўчынай! Была — слёз не трэба, жанкі —
То ліцвінка Эмілія Плятэр!

Міцкевіч у творы свядома зрабіў адну недакладнасць — каб узвысіць мужную патрыётку, паказаў яе палкоўнікам, хаця ў сапраўднасці ёй было прысвоена званне капітана. Тым не менш тое, што яна зрабіла, не кожнаму палкоўніку па сіле.

Слава пра Э.Плятэр разнеслася па свеце, сучаснікі называлі яе беларускай Жанай Д'Арк.

Генадзь Бураўкін

І ў задуменні вечаровым,
І ў дзённым клопаце сваім
Заўсёды быў я з родным словам,
Нідзе не разлучаўся з ім.

Калі яно са мной дружыла,
Я шчаслівейшы быў з людзей,
І хмельна кроў бурліла ў жылах,
І песня рвалася з грудзей.

Калі ж яно ўва мне змаўкала
І аддалялася на міг,
Я халадзеў душой завялай
І быў няшчасны і нямы ...

Яно, як сонца,
Без спачыну
Свяціла ўсім маім гадам ...
Дык як жа я яго пакіну?
Дык хіба ж я яго прадам?..

Аляксей Шыдлоўскі

Вершы з-за кратаў

* * *

Гэй ты, братка — беларус!
Што павесіў доўгі вус?
Ускінь голаў, выпрам плечы!
Годзе жыць табе ў галечы!
Азірніся ты навокал,
Што ўбачыць твае вока?
П'янства, бруд, падман і здраду
Чынавенства і ўраду.
Што маеш ты і твае дзеці,
Твае сябры ў гэтым свеце?
Здзек з сымболяў, ціск на мову,
Нельга вымавіць і слова.
Раней гнуў спіну на пана,
Зараз моўчкі гнеш на хама.
Анямеў, аглох, аслеп.
Жывеш быццам бы ў сне.
Як і далей будзеш спаць,
Пойдуць дзеці жабраваць.

Краіна ланцугоў

Мы ўсе ва ўладзе ланцугоў
У гэтай змрочнае краіне
Дзе святасці няма ў паміне
І нішчацт матчыных багоў.

Мы ўсе ва ўладзе кабалы.
Хаця і прагнулі Свабоды.
Ды вось ад брацкага народа —
Нам кайданы ды кайданы.

Мы ўсе ва ўладзе сатаны,
А перад намі толькі краты?
І на крыжах наш сцяг распяты,
І паразбітыя званы.

Мы ўсе ва ўладзе у Яго
Сябе мы самі закавалі
Калі на той ганебнай хвалі
Мы выракаліся ўсяго.
Калі мы мову прадавалі
І Беларусь ператваралі —
Ў краіну чорных ланцугоў.

15.09.98г. ППК №1 г.Менск

Хачу Свабоды

Я не хачу быць, як усе,
Натоўпу часткаю савецкай,
Хачу Свабоды й балазе
Яна так проста не даецца.

А то б разменнаю была
Манетаю для папулістаў,
Спалілі б бедную датла,
А асабліва — камуністы.

Як цяжка жыць мне без яе,
Такой прыгожай, крохкай, любай.
Як не мяне, дык хай дзяцей
Сваёй пяшчотай прыгалубіць!

м.Лагойск.
Мікола Яўмененка.

* * *

Плоць твая! Кроў твая!
Зямля мая Беларуская.
Радасць мая, калыска мая—
Сімволіка Боская.

На шляхах жыцця ты, церла каменні,
І добрых вятроў прыступкам была,
Хай ворагі згінуць твае ў пламенні —
Уперад вядзі, як заўсёды вяла.

Хачу каб квітнела ты на зямлі,
Вясёлкаю мільгацела,
Каб сцежкі ў будучае ляглі
І поле калоссем шумела.

Гражына Валужытэ,
І курс БУК.

Ю. Весялкоўскі

НАРОД І МОВА

Сярод бяды, сярод нягод,
Я памятаю свой народ,
Хоць быў я юнаком тады,
А добра помню ўсе гады.

А добра помню тых людзей,
Што навучалі нас дзяцей,
І што казалі, што рабілі,
І як нас нацыі вучылі.

Цяпер нібы другі народ,
Не той народы, іншы род,
Не тою мовою гаворыць
Аб нечым іншым дбае-мроіць.

Адкуль пайшла чужая мова
На Беларусь, тут не размова,
І хто яе да нас прынёс,
Яна не ўпала нам з нябёс.

Народ не вытрымаў, упаў,
Адпору ворагам не даў,
І мовы роднай не схаваў,
Акупацыйную прыняў.

Я чую свой народ здалёк,
І чую, як ягоны крок,
За паўстагоддзя стаў не той,
Як бы не наш, як бы не свой.

Людзей па мове пазнаюць,
Яе шануюць, берагуць,
А той хто мовай пагарджае,
Той смерці нацыі жадае.

Лондан, снежань 1998 г.

ЧОРНАЯ ІМША

Максіму Багдановічу

Камень ахвярны сілай напоіць
чэзлую душу дня
тлумнага свету
згубяць цяпло Твае рукі
і ўсё стане няясным
бы пыльны склеп
пасярод зімы
бы замёрзшыя гадзіны
і толькі памяць,
асуджаная на смерць,
застанецца ў сэрцы
пасля чорнай імшы.

Эдзік Мазько

* * *

Дзеля чаго існуюць антонімы
У жыцці, у мове, у свеце?
Каб паставіць супраць адмоўнага
Нешта добрае, шчырае, светлае.

Каб зацягнутасць неба хмарамі
Зноў змянялася сонцам і летам,
Каб прыгожымі светлымі марамі
Вызначаліся нашы мэты.

Каб гучала вясёлая песня,
А з ёй побач — і песня сумная,
Каб складаліся любым вершы
І пяшчотныя, і пакутныя.

Юля Бычкова,
студэнтка 2 курса БУК

Хубэрт Даманьскі

* * *

У вачах яна насіла
стомленасць ужо заўтрашняга
Сярод спічастага дажджу — я пачуў цішу
Аголеную і безабаронную
Са сціснутымі далонямі ля вуснаў
Распранутую патокам слёз
Які гвалтам агаляў яе цела
...
Чакала жанчына
У начы не жаданая
Стомленая барацьбой
Соннага неба поўная ў сваіх рухах
Я глянуў —
Нясмеласць, папрасіў прабачэння, няхай пачакае
Кахаю цябе — вырванае — з галізны
маёй патаемнай

Звонка рассыпалася
У колерах вясёлкі рэха
І вярнулася ранкам
Абвяшчаючы — сённяшняга кахання
канец.

* * *

Калі святое пахаванне веры блізіцца да канца,
Людзі, якія трыумфуюць чысціню —
у белі сваёй пачцівыя,
Ачышчаныя паклонамі, паднашэннем,
старымі вершамі
Так вяртаючыся у сваім баявым страі званоў
З якой жа пагардай глядзяць
На чалавека, што ідзе насупраць —
— у чорным.

* * *

Крохкае гняздо разбітага люстра
Нашых усіх першых
Я зблытаны чарговым абудзіўшымся днём,
Блукаю — знаходзячы,
Маючы гэта — губляю.
Таму я зашыю кішэні,
У якія увойдуць рукі,
Каб маглі загадаць нагам,
Куды мяне весці павінны.

* * *

У птастве над маёй галавой
Распасцерлася разлука,
Якую на развітанне
Я падкарміў хлебам.

Пераклала з польскай
Алена Расолька.

ЯНОВІЧЫ І РАГОВІЧЫ

Яшчэ дзве мясціны менскіх ваколіц вартыя нашай памяці

Пасля дзесяцігоддзяў разбурэнняў паступова аднаўляецца стары касцёл у Заслаўі. Яго новая высокая вежа-званіца стала яшчэ адной архітэктурнай дамінантай цэнтра тысячагадовага горада Рагнеды. Нажаль, беззваротна страчаны касцельны цвінтар, на якім быў

Ян Ходзька

пахаваны грамадскі дзеяч і пісьменнік першай паловы XIX ст. Ян Ходзька. Чаму ж менавіта там ён знайшоў свой адвечны спачын?

Як і іншыя нашы Янкі — Лучына ды Купала — Ходзька нарадзіўся на свята Купалля і таму атрымаў такое ж імя. Адбылося гэта ў 1777 годзе ў родавым маёнтку Ходзькаў Крывічы (сучаснага Мядзельскага раёна) на беразе ракі Сэрвачы, прытока Вяллі. У 16 гадоў Ян ужо быў абраны цывільна-вайсковым камісарам Ашмянскага павету, праз 2 гады — асэсарам суда ў Паставах. З 1798 года Ян Ходзька — падсудак, а з 1808 — падкаморы Вялескага павету, які тады ўваходзіў у склад Менскай губерні. У 1811 годзе Ян Ходзька старшыня Галоўнага цывільнага суда ў Менску.Тут ён пачаў вялікую грамадскую дзейнасць: арганізаваў тэатральныя імпрэзы, канцэрты, быў адначасова аўтарам п'ес, рэжысёрам і акцёрам. Сродкі ад спектакляў ішлі на дзейнасць Менскага таварыства дабрачыннасці. Ян Ходзька быў першым шчырым патрыётам нядаўна падзеленай Рэчы Паспалітай. У 1812 годзе ён перашкодзіў расейскім уладам знішчыць харчовыя запасы ў Менску перад уваходам у горад Напалеонаўскай арміі. Ён удзельнічаў у стварэнні Часовай рады пры Напалеоне, напісаў і надрукаваў у "Менскай газеце" п'есу "Вызваленая Літва", прасякнутую верай у непераможнасць імператара. Зразумела, што пасля краху Напалеона заставацца жыць у Менску Ходзька не мог. Ён жыў у Варшаве і толькі пасля амністыі вярнуўся ў горад на Свіслачы. Тут ён аднаўляе сваю дзейнасць: арганізоўвае масонскія ложы ў Менску і Вільні, становіцца магістрам менскай ложы "Паўночная паходня". Прымае актыўны ўдзел у дабрачыннай дзейнасці для студэнтаў і сялян, выступае за асвету народа. Ягоная кніга "Пан Ян са Свіслачы" (1821), напісаная ў форме гутарак гандляра, які вандруе па Беларусі і абмяркоўвае з сялянамі гаспадарчыя, гандлёвыя і іншыя справы, была прыхільна сустрэтая тагачасным кіраўніцтвам школьнай адукацыі. Гэтая кніга вытрымала 4 польскія і 2 летувіскія выданні.

Ян Ходзька быў сябрам філаматаў. З іх кіраўніком Тамашом Занам Ходзька быў знаёмы яшчэ да напалеонаўскага паходу, калі Зан навучаўся ў Менскай гімназіі. Разам з іншымі сябрамі таварыства Ходзька быў арыштаваны, пасля доўгага судовага працэсу аддадзены пад нагляд паліцыі і ў вясну 1830 года вярнуўся ў Вільню. За ўдзел у паўстанні 1830-31 гадоў Ян Ходзька разам з сынам Язэпам быў сасланы на Урал. Вярнуўся адтуль у 1834 годзе, маючы 57 гадоў.

Такое вось насычанае жыццё. Але пры чым жа тут Заслаўе?

Пасля вяртання на радзіму ўжо далёка немалады Ян Ходзька наведвае родныя Крывічы, дзе жывуць ягоная сляпая, але нязломная ў нястачы маці — Канстанцыя з роду Буйніцкіх, жонка Клара з Корсакаў і дачка Соф'я. Сыноў Яна Ходзькі на гэты час лёс раскідаў па свеце: Аляксандр — паэт — рамантык, перакладчык — доўгі час жыў у Персіі; Язэп — удзельнік паўстання, стаў вядомым геадэзістам, працаваў на Каўказе; Станіслаў стаў вядомым хімікам-глебазнаўцам, працаваў у Фрыбургу. З-за недахопу сродкаў Ходзькі прадаюць свой маёнтак Крывічы. Дачка Соф'я выходзіць замуж за Цітуса Навароўскага і пераязджае ў ягоны маёнтак Раговічы недалёка ад Заслаўя. Сам Ян разам з жонкаю набывае невялікі фальварак Яноўшчыну ў Менскім павеце, на самай мяжы з Вялейскім паветам (побач з мястэчкам Аляхновічы). Тут, у Яноўшчыне, Ян Ходзька актыўна займаецца пісьменствам: піша апавяданні, аповесці, успаміны, навукова-гістарычныя працы. Творы Яна Ходзькі склаліся ў 12 -томныя "Pisma rosmaite", выдадзеныя ў Вільні ў 1837-42 гады.

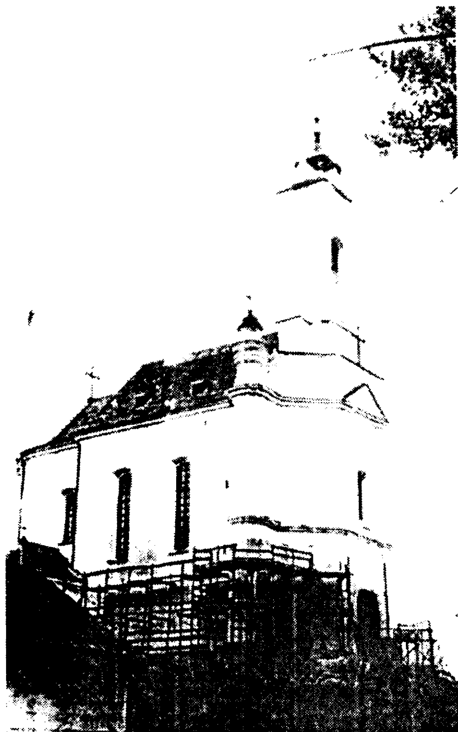

Касцёл у Заслаўі, перароблены ў 1868 годзе ў царкву

Яноўшчына стала сапраўднай крыніцай творчага натхнення Яна Ходзькі. Але памірае зяць Цітус — і Ходзька разам з жонкай кідае Яноўшчыну і перабіраецца да аўдавелай дачкі ў Раговічы. Тут, апрача занятак пісьменствам, бавіў ён вольны час з унукамі.

Маючы на гэты час сем дзесяткаў гадоў, Ян Ходзька быў ці не найславуцейшым чалавекам Меншчыны, сведкам слаўных падзей нядаўняга мінулага. Таму не меў ён спакою ад прапаноў наведаць гасцінныя дамы губернскага цэнтра. У 1851 годзе Яна Ходзьку нават прызначылі сябрам Менскай будаўнічай камісіі. Увосень таго ж года ён паехаў у Менск, але ад слотнага лістападаўскага надвор'я захварэў і 10 лістапада памёр. Пахавалі "Яна са Свіслачы" у Заслаўі на касцёльным цвінтары, недалёка ад магілы ягонага зяця Цітуса Наваборскага. А роўна праз год побач з Янам была пахаваная і ягоная жонка.

Але славутасць Раговічаў як гістарычнай мясціны на гэтым не скончваецца. Амаль праз тры дзесяцігоддзі, у канцы 1870-х гадоў, фальварак Раговічы быў аддадзены тымі ж Набароўскімі ў арэнду Ануфрыю Луцэвічу, дзеду Янкі Купалы. Вядома, што з XVII ст. Луцэвічы валодалі засценкам Лазараўшчына каля мястэчка Магільна на Нёмане. У 1871 годзе ўладальнік тых зямляў князь Вітгенштэйн, да якога перайшла былая радзівілаўская спадчына Нясвіжа і ваколіц, сагнаў Луцэвічаў, якія не змаглі пацвердзіць свайго шляхецтва, з зямлі. Ануфрый наймаецца да памешчыка Гаворкі ў маёнтак Камень (каля Івянца, на ўскрайку Налібоцкай пушчы), а затым — да Набароўскага ў Раговічы. Тут адбываецца важная падзея: у 1879 годзе другі сын Ануфрыя Дамінік ажаніўся з Бянігнай Валасевіч, аддзяліўся ад бацькоў і пераехаў у фальварак Паморшчына каля Ракава да памешчыка Здзяхоўскага. (Эліза Ажэшка называла Ракаў, у якім яна неаднойчы бывала, "Літоўскімі Афінамі"). Праз 2 гады Дамінік з Бянігнай перабраліся з Паморшчын да сваіх братоў у Вязынку, дзе і нарадзіўся Яська, будучы паэт Янка Купала.

Касцёл у Заслаўі, сучасны выгляд

На Раговічах губляюцца звесткі пра Ануфрыя Луцэвіча і ягоную жонку Валерыю. Невядомыя гады іх смерці (Ануфрый памёр да 1883 года), невядомае і месца іх пахавання. Каля касцёла ў Заслаўі (як Яна Ходзьку) іх пахаваць не маглі, бо яны былі каталікамі, а з 1868 года касцёл перарабілі ў праваслаўную царкву. Ды і шляхтай Луцэвічы, хоць і афіцыйна, ужо не лічыліся. Магчыма, дзеда і бабулю Янкі Купалы пахавалі або на бліжэйшых ад Рогавічаў могілках, або ў Заслаўі. А калі прыпусціць, што дзеці забралі сваіх бацькоў у Вязынку — то і ў Вязынцы.

Месца сядзібы Раговічы сёння знайсці даволі лёгка. Ад яе засталіся падмуркі драўлянага дома, рэшткі парка і сада на левым беразе рачулкі Ратамка. На супрацьлеглым, правым беразе Ратамкі пабудаваны дачы "Атлант" Менскага завода халадзільнікаў. Трохі далей — вёскі Ляхаўшчына, Байдакі, шаша Менск — Ракаў. Ад сядзібы Яноўшчына не засталося нічога. А знаходзілася яна каля старой дарогі, што вяла з Аляхновічаў на захад у Сухадольшчыну, не даходзячы 2 км да гэтай вёскі, прыкладна там, дзе гэтая дарога цяпер уваходзіць у лес. Дабрацца сюды можна і ад прыпынка электрычкі "Баяры", у тым ліку і зімой на лыжах. Мясціны гэтыя вартыя ўшанавання. Яны знаходзяцца недалёка ад Менска, у маляўнічых краявідах Менскага ўзвышша і звязаныя з нашымі славутымі папярэднікамі.

І.В.Гатальскі.

ВІЛЕНСКАЯ БІБЛІЯТЭКА Ў ВЕРСАЛІ

Многія беларусы па розных прычынах апынуліся за межамі Беларусі, але не забыліся на родную зямлю і працягвалі працаваць дзеля яе дабрабыту. Адзін з іх — Іпаліт Клімашэўскі які пасля задушэння паўстання 1830 - 1831 гадоў эміграваў у Францыю. У 20-ых гадах Іпаліт вывучаў філасофію у Віленскім універсітэце. У 1841 годзе ён разам з сябрамі заснаваў у Версалі таварыства Віленскай бібліятэкі і на грамадскіх пачатках стаў яе першым бібліятэкарам. Бібліятэка атрымала назву Версальска-Віленскай і прызначалася для эмігрантаў з Беларусі, Польшчы і Летувы . Меркавалася, што яна стане асновай новага кнігазбору Віленскага універсітэта замест закрытага царскімі ўладамі. У 1847 годзе бібліятэка ўжо налічвала 4 тыс. тамоў. Але гэта быў толькі пачатак плённых намаганняў Іпаліта Клімашэўскага. У 1849 годзе Версальска-Віленская бібліятэка была аб'яднана з бібліятэкай эмігранцкай школы, дырэктарам якой працаваў Клімашэўскі ў прыгарадзе Парыжа. Бібліятэка пастаянна папаўнялася з кнігарняў і за кошт падараванняў, у тым ліку з кнігазбораў Ю. Крашэўскага і І.Лелявеля. У 1865 годзе яна налічвала больш за 20 тыс. тамоў, а таксама 5 тыс. малюнкаў і гравюр, 2 тыс. геаграфічных мапаў і больш за 500 рукапісаў. Для параўнання: у пачатку XIX стагоддзя бібліятэка Віленскага універсітэта налічвала прыкладна такую ж колькасць. У 1874 годзе з-за адсутнасці памяшкання бібліятэка была перавезена ў польскі горад Курнік, а пасля смерці Клімашэўскага перайшла да ўласнікаў горада Замойскіх. Замойскія ў 1925 годзе стварылі так званы Курніцкі фонд і перадалі яго дзяржаве. Пазней бібліятэка была ўключана ў склад бібліятэк Польскай акадэміі навук, а рукапісы захоўваюцца ў Варшаўскай Нацыянальнай бібліятэцы.

Таня Сапега
студэнтка
Беларускага універсітэта культуры.

Рэдактар Станіслаў Суднік

Заснавальнік:
ТБМ імя Францішка Скарыны.
Пасведчанне аб рэгістрацыі:
№ 83 ад 28 чэрвеня 1996 г.
Адрас рэдакцыі:
220005, г. Менск, вул. Румянцава, 13.
Адрас для паштовых адпраўленняў:
231300, г. Ліда-2, п/с 7.
E-mail: ns@lida1.lingvo.grodno.by

Рэдакцыйная калегія:
Людміла Дзіцэвіч, Язэп Палубятка, Алесь Петрашкевіч, Лілея Сазанавец, Станіслаў Суднік, Павел Сцяцко, Алег Трусаў.

Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзенай інфармацыі

Газета надрукавана ў Лідскай друкарні ўпраўлення грамадска-палітычнай інфармацыі і друку Гарадзенскага аблвыканкама.
231300, г.Ліда, вул. Ленінская, 23.
Кошт па дамове.Газета падпісана да друку 11. 01. 98 г.
Наклад 3500 асобнікаў. Замова № 13.
Падпісны індэкс: 63865.
Кошт падпіскі: 1 мес.- 15 000 руб., 3 мес.- 45 000 руб.
Цана ў розніцу: 5 000 руб.